

הסכמה על הדפסת התלמוד בגרמנית שנגנזה*

רבים מבני דורנו שמעו על הסכמה שהעניק רבי משה סופר (בעל 'חתם סופר') לתלמוד מתורגם לגרמנית, שנמלך וביטלה. מעטים יודעים מה אירע שכך אירע, ומעטים שבמעטים יודעים תוכנה של אותה הסכמה. בשורות הבאות אני מפרסם לראשונה את נוסח ההסכמה שנגנזה, ולשם כך את הרקע הנחוץ להבנת דברי הימים ההם, מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם.

*

אפרים משה פינר נולד לאביו אלכסנדר זיסקינד בשנת תקס"ג במערב מדינת פרוסיה הגרמנית, בעיר פינה שבמחוז פוזנן (כיום בפולין). בעירו לא נמצאו מלמדים ראויים בעבורו, ובהיותו נער צעיר נשלח לתלמוד בישיבתו של רבי יעקב לוברבוים בעל 'נתיבות המשפט'. כפי שסיפר בעל הדבר עצמו: "עוד זכור אזכור ימי קדם כאשר הייתי בן שלוש עשרה שנה, נער נעור ורק, לשון וספר לא ידעתי, אף כי שמץ מני חכמה שניתני ולא קריתי, ואם דמיתי דעת דבר מה בתלמוד, בכתובים לא בינותי אף מקרא אחת, כי עיר מולדתי פיננע מצער היא ואנשים בה מתי מספר. ויואילו אבותי לשלחני לק"ק ליסא... ולמדתי חכמת התלמוד מפי... מוהר"ר יעקב ז"ל אב ב"ד דק"ק ליסא בעל המחבר ספר חוות דעת... ומפי הרב הגאון... מוהר"ר ליב שיינדלעס ז"ל ראש בית דין דק"ק הנ"ל... שבעה שנים רצופים לא סרתי מני אהלם".¹

יש אומרים שאמ"פ למד גם בישיבתו של רבי עקיבא איגר רבה של פוזנן מחוז מולדתו,² ולפי השמועה היה בידו "כתב יקר סהדותא", היא אגרת "בשבח חכמת תורתו", מאת הגר"ע איגר. וכן זכה להיות מרואי פניו של רבי אשר וולרשטיין אב"ד קרלסרוה, בנו של בעל 'שאגת אריה'.³ לאחר מספר שנים בבית המדרש פנה אמ"פ ללימודים אקדמאיים. לאחר שעשה באוניברסיטה די צרכו וקיבל תואר ד"ר, השתקע בברלין והתמסר במשך כמה שנים ליצירה מקיפה על שני התלמודים. בן 28 הוציא לאור את ספרו: "קיצור תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי". ב-180 עמודים כלל ד"ר פינר קטעים נבחרים מתוך התלמודים בבלי וירושלמי, בשפת המקור ובתרגום לגרמנית, עמודה מול עמודה, בתוספת הערות וביאורים בגרמנית, מבוא עברי וגרמני המפרט את סדר התנאים, האמוראים והסבוראים, וכן חקירות על זהות מחברי המדרשים ספרי ספרא וספר הזוהר ותולדות רשב"י.

* חובת זכות היא לי להודות להני בקיאי: הג"ר יום טוב ליפמאן ראקאוו, ר' בנימין שלמה המבורגר, יוסף שלמה מאיר, משה דוד צ'צ'יק, אליעזר יהודה בראדט ודן רבינוביץ, על עזרתם.
1 מדבריו במבוא למסכת ברכות (מיום כ בתמוז תר"ב), ברלין תר"ב. ראה להלן.
2 ש' בלוס, חיי הגאון רבנו רבי עקיבא איגר, וארשה תרח"צ, עמ' 68.
3 דברי רצ"ה לעהרן. הובאו אצל ר"ש סופר, איגרות סופרים, מדור כתבי רבינו משה סופר ז"ל, וינה-בודפשט תרפ"ח, עמ' 77.

לאחר כמה שנים הטיח החכם שד"ל ביקורת קשה על ספר זה:

ראיתי קצור התלמוד בבלי וירושלמי, אשר כתב האיש משה פיננער מבערלין, האומר לתרגם את כל הש"ס אשכנזית עם פירוש העניינים והמלות את הקצור ההוא נתן כבר לפני המחבר עצמו, זה שתי שנים פה פאדובה, למען אחתום שמי לקנות את כל הש"ס, ואני בקשתי ממנו לקנות ממנו במחיר כסף את הקצור ההוא, למען אקרא בו כל היום ההוא וכל הלילה, ואם אמצא בו דברים טובים אז ביום המחרת אחתום שמי לכל הש"ס; ולא אבה האיש. ובהיות כי בכל הגלילות האלה לא היה גם אחד שיחתום שמו על מלאכתו, נמנעה ממני קריאת הקצור ההוא עד בואי לעיר טריעסט, שם מצאתיו וקראתיו, ואברך את ה' אשר פדה את נפשי בפזור כספי ללא תועלת, ושם ראיתי אמתת דבריהם ז"ל חוצפא . . . מהניא, מריה דאברהם! מי האמין כי בדור דעה כדור הזה יקום אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו בחכמת התלמוד ובלשון התלמוד, וגם לה"ק נכריה לו, ובמלאכת הקדיטיקא לא ראה מאורות מימיו, ויתפאר נגד השמש ללמד לכל בני העולם הבנת התלמוד וידיעת לשונו מוצאיו ומבואיו, וילכוד במצודתו שרים וכל גדולי הארץ בישראל ובאדם, ויאסוף כחול הים חתימות והוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו, והוא לכל חכם ישחק, ועל יאסט יאמר שלא קרא אפילו מסכתא אחת מימינו...

ועל המחבר אשאל, הבאמת ובתמים יש בלבו למלא את דבריו ואת הבטחותיו, היספיקו ימי חייו האדם מבין עשרים שנה ועד בין שבעים שנה לתרגם את כל התלמוד בבלי וירושלמי, עם פירוש רש"י ותוספות, ולחבר כל הערות הנצרכות להבנת המלות והעניינים, והכל בבינה ובהשכל, ובדיוק ובדעת מיושבת כראוי ולא בחפזון? היוכל אדם לעשות מלאכה כזו על יותר ממסכתא אחת (מן הבינוניות) במשך שנה אחת? ... לא

נשאר לנו כי אם לקרא צום בכל תפוצות ישראל, ולשפוך שיחנו בקול בכי, וקול זעקה לפני שוכן מרומים, למען ברחמיו העצומים, יאריך ימי משה בטוב ושנות פיננער בנעימים עד יוציא מחשבתו הטובה אשר חשב על היהודים מן הכח אל הפועל...⁴

בסוף רשימת ביקורת מסודרת כותבים החכמים יעקב גאלדענטהאל ויצחק שור:

ועתה מה נשיג ומה נבקר עוד, עברו נא על כל דף ודף מהעתקתו ותמצאו כי כסו פניה קמשוני השגיאות לאין מספור. והאלהים! נער בן עשר במדינתנו ידיו רב לו בסגיות התלמוד שבעתיים מהמעתיק הגאון הזה. וכל חיך לו לטעום מתק מליצה ידע שגם שפתיו לא ברור מללו ולשונו לשון עלגים, ואם חכם המעתיק ישמע נא לעצנתו, מה לו להעמיס על עצמו מלאכה כבדה כזו, להעתיק ולבאר שני התלמודים ומפרשיהם עד תמם, אשר בלי ספק לא תעלה בידו, ולא עליו המלאכה לגמור, יקח נא מסכתא אחת ויעשנה למטרת עיונו, יהגה בה יחקור אחד כל מסתריה ומצפניה עדי ירד לעומק הבנתה וידקדק היטב בהעתקה, ולא יחזור אחר הסכמות מחכמי האומות, כי הם, כבודם במקומם מונח, אינם יודעים לחרוץ משפט על מלאכה כזו, כי אם יתמנה על ידי אנשים חכמים ונבונים דבר מבני עמנו, והמה ישקלו דבריו במאזני שכלם ובכור בחינתם יצרפום, ואם כה יעשה, אולי החונן לאדם דעת יהיה בעזרו וחפצו בידו יצליח וגם אותנו יברך.⁵

כפי שהקורא בודאי הבחין בדברי הביקורת, היתה זו רק תחילתה של תוכנית כבירה שד"ר פינר הגה, יזם וגייש. למעשה התכוון לערוך תרגום גרמני של שני התלמודים בשלמותם, ולהדפיס את הש"ס במתכונת הקבועה באותיות מאירות עינים, כאשר לצד עמודי הגמרא יופיעו המפרשים הידועים בתוספת ביאורים בגרמנית. היתה זו התוכנית הראשונה בהיסטוריה שיהודי עמד לתרגם את התלמוד לשפת נכר בעבור יהודים. ד"ר פינר לא שעה לעצותיהם של החכמים, בעלי הביקורת, וטרחות רבות טרח כדי להוציא לפועל את תוכניתו.

"כאשר הצאר ניקולאי הראשון רצה לסלול את הדרך להפצת השכלה בין התושבים היהודים בארצו, אולי יגיעו בדרך זו להמרת דתם, הכריז על פרס בסך 100,000 רובלים לתרגום צרפתי של התלמוד... על פי אותו מניע עצמו חיבר אפרים פיננער תרגום גרמני של אותה מסכת [=ברכות] ועבד עליו שלושים שנה... ניקולאי הראשון עצמו שילם תמורת מאה טפסים". כך מסופר בעיתון היהודי-ברלינאי Gemeindeblatt, גליון דצמבר 1931 (טבת תרצ"ב).⁶

4 ש"ד לוצאטי, כרם חמד, ב, וויען 1836, מכתב ל, עמ' 174-182. לתאריך המכתב יש הרבה משמעות: א בכסלו תקצ"ה! (ראה להלן על כל ההתרחשויות באותו חודש גורלי).

5 כרם חמד, שם, מכתב לד, עמ' 194-201. תאריך המכתב: מרחשון תקצ"ו.

6 מצוטט אצל א' גולדשמידט, 'תרגום התלמוד בבלי לגרמנית', ארשת, ב (ירושלים תש"ך), עמ' 319-318. דברים דומים כתב "קלויזנר, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, ג, ירושלים תרצ"ט, עמ' 6-7: "בפקודה חשאית אחת של המיניסטר-להשכלה אובארוכ משנת 1841 נאמר, שהחקירה והדרישה בסיבות, מפני מה מתרחקים היהודים מסדרי האזרחים הכלליים שבמדינה, ומעבודה מועילה ויצרנית הביאו לידי מסקנה

בתמורה לסיוע הכספי, הקדיש המחבר את הכרך הראשון של התלמוד המתורגם, בהקדשה גרמנית, לניקולאי מלך רוסיה.⁷ הבטחתו החתומה של הצאר הרוסי על קניית 100 עותקים מהתלמוד המתורגם, עשתה רושם על מונרכיים, נושאי כתר ואנשי דת מארצות הסביבה – פרוסיה, הולנד, בלגיה ודנמרק.

מתאר זאת ר' ברוך עפשטיין בשפתו המיוחדת: "בשנת תקצ"ה (1835) קיבל עליו משכיל אחד אשכנזי, דוקטור אפרים פיננער, להעתיק את התלמוד לשפת אשכנז; ועל דמיונו זה תקע והריע במודעות גדולות בעתונים ובספרים וחברות, וגם במודעות עפות (פרוספקטים), והרעיש את העולם הספרותי, היהודי והכללי, במחשבת המפעל הענקי הזה. ובהיות זכותו של הקבלן גדולה לעמוד לפני מלכים ושרים, הצליח למנות בין החותמים על תוצאה זו את קיסר רוסיה, ניקולי הראשון, ואחריו נמשכו מלכי פרוסיה, הולאנד, בעלגיען ודנעמארק, ועשרים וחמשה נסיכים ובני מלכים, לבד כהנים גדולים לנוצרים ולשארי דתות. וכן העניקו לו חן על פעולתו זאת רבים מגדולי החכמים בישראל ובעמים, ורבים מעשירי העם תמכו בידו. ומכל זה מתבאר, שלא היו חסרים לו כלל וכלל כל ההוצאות הדרושות לזה, כמו למנות ולקבוע חכמים מעתיקים וסופרים מובהקים והוצאות הדפוס וכו'. והנה, אחר כל אלה, אחר כל ההתפעלות שמדד לו, ואחר כל הזכויות אשר השיג, זכויות אשר לא כל אדם זוכה להן – אחר כל אלה לא נתקיימה מחשבתו ולא עלתה בידו כי אם להוציא לאור את מסכת ברכות בלבד! (בשנת תר"ב, 1842, בברלין), ובה התמה וכלתה כל מלאכתו אשר חשב לברוא ברעם וברעש להרעיש ארצות ולהרגיז ממלכות. והקבלן רוחב הלב הזה, הד"ר פיננער, האריך ימים ונפטר בן שמונים שנה בשנת תר"מ (1880), ובכל משך הזמן הארוך מאז הדפיס את מס' ברכות עד שנת מותו, משך שלושים ושמונה שנים, לא נראה ולא נשמע ממנו כל נסיון וכל בחינה להמשיך פעולתו זאת. וזה אות נאמן, כי ראה ונוכח אשר הדבר הזה, העתקה שלמה כסדרה מכל התלמוד, לא יוכל לצאת אל הפועל, כל עמל בזה לא יועיל, וכל נסיון בזה לא יצלח, ועל כן רפה רוחו והרפה ידו ונתייאש כולו מכל ענין זה".⁸

ברשימת המנויים ששילמו דמי קדימה למפעלו של ד"ר פינר נמנים מאות מלומדים ורבנים מכל מדינות העולם (!), ובתוכם הרבה נכרים, אבל לא נזכרו בו רבנים מפורסמים בדורם. ההכרה הכללית במפעל תרגום התלמוד עוררו בד"ר פינר התלהבות רבה. לשווא ניסה רבי

ברורה, שבכל אשם התלמוד. מגמתה של הממשלה היא, איפוא, להרחיק את היהודים על ידי ההשכלה מן התלמוד ולקרב אותם אל הנצרות... אפרים משה פינר מפוזנה שהוציא ספר של דוגמאות מתרגום של התלמוד לגרמנית, הורשה להקדיש את התרגום של מסכת ברכות לניקולאי הראשון" (על תוכניו של הצאר ראה בארוכה בספרו של מיכאל סטאניסלבסקי, Tsar Nicholas I and the Jews, פיליפלפיה 1983, עמ' 43, 82, 109 ואילך). כמדומני שקלויזנר שגה ברואה, שהרי אין שום קשר בין הרצון לבולל את יהודי רוסיה לבין הדפסת התלמוד, אי לכך אולי ערבב קלויזנר עם הגזירה לאסור לימוד התלמוד ולהמירו בקיצור התלמוד או רמב"ם.

7 רנ"נ רבינוביץ, מאמר על הדפסת התלמוד, ירושלים תשכ"ה, הערות והשלמות המהדיר, עמ' רמח. מפליא כיצד הרהיב עוז בנפשו להקדיש את הכרך לצורך ישראל ידוע לשמצה.

8 ר"ב עפשטיין, מקור ברוך, א, וילנא תרפ"ח, עמ' 802-803. ההדגשות במקור.

צבי הירש לעהרן מאמשטרדם להניאו מתכניותיו, וכלשונו: "כל הויכוחים עמו הם ללא הועיל, כי לא יחזור בו מעצם המעשה להדפיס כל הש"ס עם תרגומו בגלחות",⁹ כיון שכבר קיבל עליו חתומים רבים מחכמי הגוים, וגם מלך פרייסן יר"ה".¹⁰

בנוסף לתמיכה הכללית הגורפת, השתוקק ד"ר פינר שמפעלו יקבל הכרה מגדולי רבני ישראל. מסתבר שהיה מודע לעובדה שאוסף חתימות של מדינאים ותיאולוגים בני לאומים ודתות שונים, מכובד ומרשים ככל שיהיה, עדיין אין בו כדי לרכוש את לב בני עמו. כלפי פנים לא העלה ד"ר פינר על דל שפתיו את הרצון להשכיל את בני עמו, להעניק ללומדי התורה כלי ללימוד השפה הגרמנית הספרותית, בדומה למגמת ה'ביאור' של משה מנדלסון. טיעונו עסקו ברצונו לקדש שם שמים; הוא נימק את הצורך בתרגום התלמוד לגרמנית בכך שהגיע הזמן להראות לעמים את יופיה והדרה של תורת ישראל. 70 שנה בלבד חלפו מאז שהכמורה הפולנית בעצת הפרנקיסטים ערכה טקס פומבי של שריפת ספרי תלמוד בקמניץ ובין הנוצרים עדיין רווחה הדעה שהתלמוד מכיל דברי נאצה נגד משיחם. על רקע זה נקל להבין את אופי תעמולתו של ד"ר פינר; תלמוד מתורגם לגרמנית מדוברת, עשוי לצמצם את השנאה ליהדות.

טענה נוספת היתה בפיו של ד"ר פינר, שאותם יהודים רבים שאימצו את שפת הדיבור הגרמנית הספרותית, זקוקים לתרגום גרמני שיקרבם ללימוד תורה. כל זאת נכתב בהקדמתו למסכת ברכות שהדפיס כעבור כמה שנים.

ד"ר פינר יצא למסע ארוך כבן שנתיים, ונדד ממקום למקום כדי להשיג הסכמות ומכתבי תמיכה למפעלו. באלול תקצ"ב הגיע לקהילת פרנקפורט דמיין. במשך שלושה חדשים ישב בבית המדרש המקומי, ומזמן לזמן היה משיח בדברי תורה עם ראב"ד הקהילה רבי שלמה זלמן טריר. בשלהי מרחשוון תקצ"ג קיבל ממנו מכתב תמיכה במפעל תרגום התלמוד. הרב התרשם שכוונתו לשם שמים, וראוי לנדיבי עם להחזיק במפעלו:

בע"ה. להגיד לאדם ישרו לה"ה התו'נרנין המופלא החכם המושלם במעלות ומדות תרומיות ושכליות הנקרא בשם מוה' אפרים משה בר"א ז"ל כבדוה'נן אנשי מדע וחכמה בשם דאקטער פינער ויהללוה'נן רבים ונכבדים, בראותם תקפו וגבורתו בחיבורו קיצו'נן תלמוד בבלי וירושלמי אשר הביא למכבש הדפוס והעתיק באר היטיב דברי חכמים וחדותם בשפת אשכנז צח ונקי וכו', זמן היותו פה עירנו זה לערך שלשה חדשים לא נשמע עליו רק טוב, וכמה פעמים השתעשעתי עמו ומצאתיו כי אסף בחפנו חכמה ושכל טוב מדברי חז"ל, ויראתו קודמת לחכמתו, והוא יושב תמיד באהלו לכתוב ספריו וחיבוריו ודרכו וכוונתו לשם שמים להראות העמים והשרים ולהאנשים אשר אינם בקיאים בלשון התלמוד את יופי דבריהם הנעימים וכו' ממתקים וכולם מחמדים ולא

9 'גלח' הוא כינוי לכומר. הגרמנית המודרנית נוסדה על ידי ד"ר מארטין לותר, כומר שיסד את הכנסייה הפרוטסטנטית, ולפיכך נקראה הגרמנית הספרותית בשם 'גלחות'.

10 רצ"ה לעהרן, 'בענין תרגום התלמוד בלשון אשכנז', מוריה, יח, גל' ריג-ריד (תשרי תשנ"ג), עמ' עח.

עסק בביזה לבזות עצמו ולתבוע חלקו ואך ברוב הימים רוב הוצאות אין לאל ידו להוציא מחשבתו הטובה אל הפועל, לכן אמרתי להיות לו לפה ולמליץ אל יקירי ונדיבי עמינו לעורר לבבם להחזיקו בלקיחת ספר אשר גמר [ולתמכר] ולסעודו בנדבת לבם להוצאתו הצריכים לו לשעתו הדוחקת לו למען ימהר יחיש מעשיהו ולהיות לו משענה שיוכל לישב במנוחה נכונה לעסוק כחפצו בתורת ה' באמונה.

כ"ד המדבר טוב ליראי ה' ולחושבי שמו פה ק"ק פרנקפורט דמיין יום ה' כ"ב מרחשון תקצ"ג לפ"ק

הק' זלמן בלאאמ"ו הגאון מהור"ר אברהם טריר זי"ע זצללה"ה

בעקבות מכתבו של רש"ז טריר זכה ד"ר פינר באגרת תמיכה מאת רבי יהודה ליב קארלבורג, רבה של העיירה קרפלד בחבל ווסטפאליה, מגדולי תלמידי הנשר הגדול מפרנקפורט רבי נתן אדלר:

דברי הר"ב הג' מוה' זלמן טריר נרו א"צ חיזוק אמנם לבקשת החכם מהו' אפרים משה פיננער אב[ו]א אחרי הרב מהר"ז לכל ומלאתיו את דבריו, כי ראוי לתמ[ו]ן ידי החכם הנ"ל למען תשיג ידו לגמור העבודה אשר החל לעשות לכבוד התורה ולומדיה אולי יועילו דבריו להאיר עיני העורים אשר ימשו באפלת סכלותם וערפם לא יקשו עוד, ואני הנני מוכן להורות המעשה אשר יעשו נדיבי עמי הטובים והישרים וצדקה תהי' לי ולרצ' לפני ה' אלקים.

קרעפעלד ט' טבת תקצ"ג לפ"ק

יהודה ליב קארלבורג

משני המכתבים ניתן להתרשם שכוונותיו של ד"ר פינר נראו רצויות בעיני הרבנים. מראהו, שיגו ושיחו, לא דמו לשל משכיל ברלינאי פורק עול. שמו הלך לפניו כירא ושלם המדקדק בקלה כבחמורה. "מהנהגתו לא נשמע שמץ דופי... והוא מתאכסן באושפיות יהודית וחקר ודרש אם מותר לאכול אצל מי ומי".¹¹ ד"ר פינר היה ידוע כבר אוריין, כתלמידו של בעל 'נתיבות המשפט' וכמי שזכה לחיבה יתירה אצל גדולי הדור, כמובא בראש המאמר.

עוד בחורף של תקצ"ג הגיע ד"ר פינר לעיר קרלסרוה, בה כיהן רבי אשר וולרשטיין – בנו של הגאון הנודע בעל 'שאגת אריה'. הרב בחן את כוחו של פינר בלימוד והתרשם ממנו עמוקות, כפי שמסר רצ"ה לעהרן: "שמעתי חשיבותו אצל הגאון אב"ד ור"מ דק"ק קארלסרוה נר"ו, עד ששאל הגאון הנ"ל ממנו שיאמר לו איזה חידוש מש"ס, ואמר לו שיש דף א' עמוד גמ' בש"ס בשני מקומות בסגנון אחד כמעט שוה בכל, אך בדבור אחד יש חילוק בין זה לזה, והרשב"א אסיק שמעתתא לפי הסוגי' שאין בו אותו הדיבור ולפי הדיבור ההוא אודא להו דברי הרשב"א... נראין מזה דנהירין ליה שבילי דשמעתתי".¹²

11 איגרות סופרים, שם (ראה לעיל הערה 3).

12 איגרות סופרים, שם.

בי"ז באדר תקצ"ג העניק ר"א וולרשטיין הסכמה לתכנית תרגום הש"ס של ד"ר פינר. בסיוע המכתבים שבאמתחתו המשיך ד"ר פינר במסעו וקצר הצלחה לא מועטה. בד' בניסן תקצ"ג קיבל את הסכמתו של רבי ליב רוסיק מגרינשטט. באותו קיץ העניקו לו רבני חבל עלזאס-לותרנגן את הסכמותיהם בזה אחר זה: רבי ברוך גוגענהיים, אב"ד נאנסי, בט"ז באייר תקצ"ג; רבי אשר אנשיל שאפפלך סג"ל, אב"ד האגענויא, בכ"ט בסיון תקצ"ג, וזמן קצר אחר כך הצטרף אליהם רבי שמעון כ"ץ, אב"ד קולמאר.

בשנת תקצ"ד המשיך ד"ר פינר במסעותיו בקהילות אירופה. בכ"ט במרחשון קיבל את תמיכת רבי משה העינגן אב"ד אנסבאך, ואת הסכמת רבי משה קוניץ בבודאפעסט. במחצית השניה של אותו חורף הגיע ד"ר פינר לעיר פרשבורג, כדי לקבל את הסכמת גדול-הדור רבי משה סופר בעל 'חתם סופר'. כמעשהו אשתקד בפרנקפורט, כך גם בפרשבורג. שבועות ארוכים שהה בעיר כשהרב תוהה מקרוב על קנקנו. אחד מתלמידי הישיבה מוסר על כך בזכרונותיו: "נקרה נקרתי לבית רבינו, כאשר בא אליו החכם דאקטר פינער וביקש הסכמה ממנו על העתקת הש"ס ללשון אשכנזי, אשר עבור השגה זו נשתתה החכם הזה איזה שבועות בק"ק פרשבורג, ובא כפעם בפעם לבית רבינו לבקרו בהיכלו. ופעם אחד פגשתי שם ביום שבת קודש, וראיתי חכמת רבינו בשואלו על איזה דברים ונשא ונתן בהם. וגם אני מצאתי אז חן בעיניו, באיזה מקומן אשר מן השמים הניחו לי להשיב עליהם, ודברי הוטבו בעיני רבינו. ולולי מן השמים עכבוהו, ומעשי האיש הרחיקוהו, כבר ידיו תמכוהו".¹³

מתקבל על הדעת שד"ר פינר תכנן את מסע-השכנוע אצל שאר רבני דורו, בכוונה תחילה כדי להוציא הסכמה מר' משה סופר ותו לא, ביודעו נאמנה שהסכמתו של רמ"ס תפתח בפניו שערי הצלחה. דבר זה מוכח מסדר מסעו. שהרי שנתיים ימים סבב ד"ר פינר והלך במדינות גרמניה, ולפתע, בשלהי חורף תקצ"ד, הגיע היישר להונגריה, כאשר הוא פוסח בכך על מדינות צ'כיה ואוסטריה. סמך נוסף אפשר ליתן לכך, שבעלון-המידע 'מבשר טוב' (ראה להלן) לא הזכיר כי אם את הסכמתו של רמ"ס.

ד"ר פינר הרשים את כל רואיו בידעותיו הנרחבות בים התלמוד. כדברי רבי משה סופר: "הן היות לי שעשועים עם החכם המחבר זה ימים". ד"ר פינר סיפר לו על שנות לימודיו בישיבת ליסא והראה לו את מכתבי התמיכה של הרבנים. רמ"ס סמך על דברי הרבנים המוכרים לו: "וגם ראיתי הרבה מכתבים מגאוני זמנינו מעידים עליו כי הוא תם וישר ביראת ה'".

מלבד שתהה על קנקנו, התעניין רמ"ס גם בעצם המפעל. הוא שאל את ד"ר פינר: "איך אפשר לעמוד על תוכן ופירוש וכוונת כל דבר? הלא כמה פעמים על דברת רש"י המבאר נחלקו גאוני עולם בכוונתו, וכמה דיות נשתפכו וכמה ניירות וגוילים מלאים על דיבור אחד, ואיך ימלא ידו יחיד להסכים על פי דעתו כוונת הענין?" ד"ר פינר השיבו שהוא עצמו אינו אלא יוזם המפעל,

13 רבי יעקב הירש יעב"ץ (רב במטרסדורף), 'דברים נשגבים מהתנהגות החתם סופר', בתוך: ב"ש המבורגר, זכרונות ומסורות על החת"ס, בני ברק תשנ"ו, עמ' 306.

ועבודת התרגום תתבצע על ידי תלמידי חכמים מובהקים ויראי שמים, כמו רבי נתן אדלר אב"ד הנובר ולונדון, בעל 'נתינה לגר', בן משפחת רבו של רמ"ס. כאשר שמע על השתתפותו של ר"נ אדלר נחה דעתו של רמ"ס, משום שהעריך את הגאון הצעיר בתור "צדיק ותלמיד חכם".

רמ"ס נטה להאמין שהדחף למפעל התרגום נבע מן השאיפה לייקר את כבוד חז"ל ודבריהם בעיני חכמי אומות העולם: "ההוא אמר שכוונתו להגדיל תורה ולהאדירה בעיני עמים ושרים למען גם המה ישכילו ויבינו בתורתנו, ולקיים קרא דכתיב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים".¹⁴ ד"ר פינר סיפר לרמ"ס, שהרבנים העוסקים במלאכה נרתמו לעבודת תרגום התלמוד כדי לקדש שם שמים בעולם: "כוונתם בעבודה הגדולה הזאת היתה, להראות את העמים והשרים את האוצר הטוב הנמצא בחז"ל. והגאון חתם סופר שמח מאד בעבודה זו, הלא, לא פעם אחת ושתיים נשאל מאת שרי המלוכה וגדולי מנהיגי המדינה לבאר להם מה זה תלמוד, גם תוכנו".¹⁵ רמ"ס נימק את הסכמתו למפעל של ד"ר פינר בלשון דומה להסכמתו של רש"ז טריר. ההסכמה לא פורסמה מעולם בדפוס, והיא מובאת כאן על פי העתקה ממקור מוסמך.¹⁶

בעזה"י. ה"ה המפואר ומהולל מהו' אפרים משה פיננער ניר' חכם משובה ומפורסם נשאו לבו ונדבה רוחו אותו להעתיק תלמוד בבלי כלו בלשון אשכנזי צח בגופן שלהן ולמען יראו העמים והשרים את יפיה כי טבת שכל היא עמוק מי ימצאנו ומשפטים ישרים ונאמנים וכל דבריהם מדבש מתוקים פנים מסבירות להלכה ולעבודה ורכבים מצומדים ודברי דודים וכל רואיהם יכירו כי הם זרע ברך מברכה העליונה ומאלקי קדם מעונה ויראוה עמים ויהללוהו מלכים ושרים וישבחוהו – והן היות לי שעשועים עם החכם המחבר זה ימים וגם ראיתי בחיבורו אשר כבר יצא מתחת ידו קרוב לענין הנ"ל ומצאתיו לפי ראות עיני כשר אדם שיש בו יראת [ה'] ובבחרותו שמש חכמים

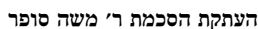
14 ר"ש סופר, חוט המשולש, תל אביב תשכ"ג, עמ' קכד.

15 רי"י גרינוואלד, אוצר נחמד, ניו יארק תש"ב, עמ' 81. שם, עמ' 73, הובא מכתב מענה מאת רמ"ס אל "האדון הגדול מר בארטעל סגן למחוז פרעשבורג", העונה על השאלה מה זה תלמוד ותוכנו: "התלמוד יבאר ויברר תרי"ג המצוות שבתורה, יש בו אוצר יקר ממוסר מדה וחקירה, גם ילמד אותנו איך להתנהג בנוגע לה' ולמלך, ולכבד אנשים, ויש בו גם כן דברים נעימים ותורות במשלים ובסיפורים הנמצאים בתלמוד".

16 צילומי העתקי ההסכמות של ר' משה סופר, ר' זלמן טריר, ר' יהודה ליב קארלבורג ור' שמואל פריינד, המובאים כאן נמצאים בידי אספן בלונדון החפץ בעילום שמו, והגיעו לידי בהשתדלותו של תלמיד חכם מובהק, מרביץ תורה ורב קהילה חשובה בגולה.

חשוב לציין שכל הרבנים שנמנו כאן נחשבו בין הנאבקים המפורסמים בפרפורים, ולשניים מהם היה גם קירבה אישית לרמ"ס. ר' זלמן טריר היה יליד העיר פרנקפורט, שבה נולד גם רמ"ס, ורי"ל קארלבורג היה תלמידו המובהק של בעל הפלאה. רי"ל קארלבורג העניק הסכמה לחומש 'מקור חיים' שהדפיס ר"ש דובנא בברלין בשנת תקצ"א עם תרגום לגרמנית. על החומש הסכים גם הגאון רע"ק איגר. ראה מאמרו של ר' דוד קמנצקי, 'הסכמות גדולי הרבנים לחומשי רבי שלמה דובנא', ישרון, י (אדר תשס"ב), עמ' תשנ"ט-תשס. מסתבר שד"ר פינר הקדים ולקח הסכמות מרבנים שהיו קרובים לנפשו של רמ"ס, כדי להטות את לבו ליתן לו הסכמה. וכמו שכתב בהסכמתו: "וגם ראיתי הרבה מכתבים מגאוני זמנינו מעידים עליו...".

משה הק' סופר

ירושתנו | ספר שלישי תשס"ט

בכולם לפני שנתן את הסכמתו. ויהי "למחרת נתינתו", הבחין רמ"ס בדפים אלה בדברים אשר הם "לבזוז ולכלימה". הדבר הבהיל אותו, והחליט לבקש את הסכמתו בחזרה. ד"ר פינר מיאן לוותר על המכתב שקיבל, וגרוע מכך: "אותו דאקטור הנ"ל הכחיש... שהגאון הנ"ל חזר בו מיד למחרת נתינתו". בהמשך התברר לרמ"ס שד"ר פינר שיקר לו במצח נחושה. הידיעה על השתתפותו של רבי נתן אדלר אב"ד הנובר במפעל התרגום לא היתה נכונה, ור"נ אדלר עצמו הכחישה.¹⁷ נוסף לזה עוררו רבנים אחדים על המכשולים הכרוכים בתרגום התלמוד לגרמנית.

כל זאת מסופר באגרת (הועתקה לקמן) ששיגר באותם ימים רצ"ה לעהרן אל ר' שמואל ברנשטיין אב"ד אמשטרדם, בו הוא מבקש להזהירו מד"ר פינר ולהעמידו על טיבו ועל כוונותיו.¹⁸ חרף בקשתו של רמ"ס, צרר ד"ר פינר את מכתב הסכמתו בתכריך אחד עם מכתבי שאר הרבנים, ויצא להמשך מסע איסוף ההסכמות מרבני ישראל, אותן תכנן לפרסם בכרך הראשון של התלמוד המתורגם, תוך שהוא מעלים מאותם רבנים את העובדה שרמ"ס חזר בו מהסכמתו. מלבד אי החזרת המכתב לידי בעליו, שינה ד"ר פינר את טעמו גם בתוכן הדברים שהשמיע באזני הרבנים מהם רצה לקבל הסכמה. מכאן ואילך לא היסס לבטא בפומבי את המטרה העומדת בבסיס יוזמת תרגום התלמוד לגרמנית: הקלת לימוד השפה הגרמנית בקרב בני הנוער היהודי, בתואנה שלא יצליחו להבין את הגמרא ללא התרגום הגרמני (שנעשתה יותר ויותר שפתם של הצעירים). על שינוי מגמה זו אנו למדים מדברי ההסכמה שקיבל ד"ר פינר מרבי שמואל פריינד, בעל 'זרע קודש', דיון בפראג:¹⁹

ב"ה. צעיר אנוכי לימים ומהראוי לאיש כמוני היום להיות נחבא אל הכלי ולא לעמוד במקום גדולים חקרי לב גאוני ישראל אבירי הרועים צאן קדשים אשר קדמוני להעידם בגדול המעלות ומדות שמ[נ]ן חכמים שחוברו להם יחדיו אצל ידידי החכם המפואר אש[ר] עיניו משוטטים בים התלמוד ספרא ספרי ותוספתא כבוד מהו אפרים משה

17 חוט המשולש (ראה לעיל הערה 14), עמ' קכד: "אבל שקר ענה והעיד דאקטאר פיננער בהרב הגדול הנ"ל [רמ"ס], כי אני ראיתי מכתב ידו [של ר"נ אדלר] אשר כתב לזקני זצ"ל כי פיננער כיחש ושיקר במילתא דעבידא לגלוי' כי הוא לא קיבל עליו לעסוק במלאכה זו ולתרגם לא יבמות ולא עירובין. והאי פיננער בדאי הוא ומאחר שנראה לזקני זצ"ל בעצמו שלא טוב ונכון לעשות כן לתרגם התלמוד ללעזים בלעז וגם ראה כי האיש פיננער לא איש נאמן הוא ומצורף לזה נתעורר גם כן ע"י אחרים, ע"כ אחז צדיק בקודש והודה על האמת והדפיס מודעה רבה... וביטל דבריו הראשונים בכל וכל (המודעה ההיא הי' בידו)...". ראוי לציין, שעברתי על רוב ארכיונו של רנ"ה, המכיל אלפי מסמכים, ולא מצאתי משהו בנידון זה.

18 איגרת רצ"ה לעהרן, שם (ראה לעיל הערה 10), עמ' עז.

19 מן העניין לציין, שנכדו של בעל 'זרע ביהודה', ר' משה לנדא, תרגם את 'ספר הערוך' לגרמנית בהוספת ביאורים ("ערוך עם פירוש מערכי לשון", פראג תקע"ט), וקיבל עליו הסכמות נלהבות מאת רבני פראג, מדודיו ר' שמואל ור' יעקבא בני בעל נוב", וכן מאת ר' אלעזר פלעקלש, בעל 'תשובה מאהבה', תלמידו המובהק של בעל נוב", שכתב בתוך דברי הסכמתו שכבר הגיע הזמן "לבאר ולתרגם כל מלה ומלה [מן התלמוד] בלשון עברית ופעם בלשון גרמניא, למען ידעו כולם להבין ולהשכיל בתורת ה' בדברי רבותינו חכמי התלמוד ז"ל".

פיננער מק"ק ברלין יע"א, אך בהיות כי יותר אשר מראות מכתבי הגאונים וכן עיני ראו כי אפרים עגלה מלומדה לסבול סבל התורה מנעוריו עד היום הזה כנראה לעמו מגודל בקיאות אשר הראה בספרו היקר אשר חיבר כבר, ולבו מלא חכמה ודעת משאר החכמות, לכן יצאתי חוץ מגדרי גדר המוסר ולהיות סניף לאריות וגם אנוכי אקרא בקולי קול ענות חלושה לעורר את לב אחינו בני ישראל אנשי אמת שוחרי הטוב והתשיה להיות לעזר ולמשען להחכם המפואר הנ"ל למען לא יבצר ממנו בכל אשר יגיד לעשות כי החיבור הזה יהי' לתועלת גדולה מילדי ובחורי בני עמינו ה"י כי על ידי העתקה האשכנזית תקל בעיניהם מעשיהן משא עבודת הקדש אשר עד הנה פעמים רבים רבצו תחת משאה גם יטו שכמם לקבל עול התורה ומצות ה' באשר כי יראו בעיניהם עומק ורוחב לב בעלי הקבלה מעתיקי השמועה חכמי התלמוד ז"ל וכושר מפעלם ותרומת מידותיהם ומהם יראו וכן יעשו וברצות ה' דרכי איש היקר הזה לבצע את מעשיהו גם עלי ליקח בל"נ במיטב כספי עקסמפלר אחד מהמחבר נ"ו.

ד"א בק"ק פראג יום (ג') [ד'] ב' דר"ח תמוז תקצ"ד לפ"ק

שמואל פריינד דמו"ש ובעהמ"ח ס' זרע קודש²⁰

מגמתו זו של ד"ר פינר משתקפת גם באגרת תעמולה פומבית ששיגר פינר באותם ימים בקהילות ישראל, המבשרת על תכנית תרגום התלמוד לגרמנית. בחוברת בת ארבעה עמודים מודפסת עברית וגרמנית, תחת הכותרת 'מבשר טוב' (ברלין תקצ"ד), כותב פינר בין יתר הדברים:

מן היום הנחיל לנו ה' תורתנו תורה שבעל פה עם הפירושים הגדולים רש"י ותוספות, עבר רוח קנאה על המדפיסים ושקדו לחלקה ביעקב ולהפיצה בישראל אלה בכה ואלה בכה... אמנם עוד לא עלה על דעת איש מחכמי ומגאוני עמנו לחשוב מחשבות ולעשות עת לה' להפר בריתו למען ברית אשר כרת עמנו בחורב, לתרגם התלמוד בלשון אחרת למען יזכו גם ילדי ישראל להבין אמתו ולהשכיל באור לשונו... לכן מנעורי עד היום הזה דורש אנכי לתורתנו הקדושה, העומדת לעד, ויום ולילה לא שבתי ולבי נתתי לדרוש ולחקור בדברי חכמינו ז"ל הנמצאים בכל התלמוד בבלי וירושלמי לתרגמם ולפרשם באר היטב בלשון אשכנזי...

כל ישעי וחפצי במלאכת הביאור והעתקה הזאת הוא על שלשה אופנים; הראשון: ללמד את בני ישראל בנעוריהם דברי תורה וחכמה, להדריכם בדרך ישרה, לנהגם בנתיבות ובחקי לשון עברי, ולשון התלמוד ולשון אשכנזי, כי עד עתה לא נמצא בלשונו פירוש נכון ומספיק על לשון התלמוד בלי שיבוש וכלי משגה. השני: ליתן כבוד ללשון התלמוד להרים תפארתה בעיני כל רואיה, לגלות יפיה למאהביה, בת עמי

20 יש להעיר, שב'מבשר טוב' כותב ד"ר פינר שר' שמואל פריינד שבחו על שתקן טעויות בפירוש הר"ש וכן במסכתות קטנות, אך פרט זה אינו מוזכר בהסכמה לפנינו.

בה תתפאר בשער בת רבים. השלישי: והוא טוב משניהם, לקדש שם ה' בין העמים, להגביה קרן ישראל נגד הקמים עליהם, והראיתי בתרגומי ובבאורי חכמת חכמינו ויראתם האמתית, ולא יאמרו עוד בעמים אבדה חכמת חכמיהם.

רש"ז טריר, רי"ל קרלבורג ור"מ סופר אינם מזכירים בדברי הסכמתם את היעד הראשון בדברי היוזם, שהתלמוד המתורגם מיועד "ללמד את בני ישראל בנעוריהם... חקי לשון עברי, ולשון התלמוד ולשון אשכנזי". כנראה שד"ר פינר אף לא רמז להם על כוונה זו. לא נראה שרבנים אלו היו רואים את לימוד הגמרא בגרמנית, כדבר שהוא "לתועלת גדולה מילדי ובחורי בני עמינו". הם הסכימו שיש תועלת "להראות העמים והשרים את יפיה" של חכמת התלמוד, דבר שנזכר כאן על ידי ד"ר פינר בתור מטרה מרכזית, אך לימוד גמרא בגרמנית במוסדות התורה מאן דכר שמיה? ד"ר פינר שיער כנראה שגדולי ישראל לא יקבלו תוכנית זו בחפץ לב, לכן ביקש להרגיע את החששות הללו, באמצעות פרסום הידיעה שחכמי הדור ובראשם רמ"ס העניקו את ברכתם והסכמתם לתוכניתו:

ידעתי גם אנכי מחשבותיכם, הן שאל תשאלו, מה לנו לבנות אם ה' לא יבנה בית? מי האיש, אשר יוכל לעשות המלאכה הגדולה הזאת ולא ילאה? ואיה החכמים וגאוני זמנינו, אשר הסכימו אתו לעשות כן?

הן תדעו נאמנה, לתורה ולתעודה! כי כל גדולי ישראל ומופלגי התורה, במדינת צרפת איטאליען ואשכנזי הסכימו אתי ולא חשכו להעתיר בעדי מליצותם, לחזקני ולתמכני במלאכה הקדושה הזאת בכל אופן אפשרי.

מי לנו הגדול כמשה ספרא רבה, צדיק ועניו אב"ד דק"ק פרעסבורג, הלא גם הגאון הגדול הזה הסכים אתי, ודבר טוב בעדי, עיניכם תחזינה מישרים בהקדמתי לסדר זרעים, חלק ראשון, ומה לי לעשות ולא עשיתי?

במנשר מפרט ד"ר פינר שש מעלות טובות שיהיו במהדורתו: א. "כל המשנה תהיה עם נקודות על פי כללי דקדוק לשון הקודש, והגמרא יהי בלא נקודות אבל עם סימני מלות הקריאה האשכנזית, להקל הקריאה כפי הענין וקשור המאמרים". ב. "הגהות ר"י פיק ור"א ווילנער ור"י באסקאוויטץ ז"ל...". ג. "הנני בורא חדשות... לבאר כל מלות ושרשים הזרות הנמצאים במשנה ובגמרא על תכונתם עם נקודות...". ד. "לבאר כל הסימנים בש"ס בבלי ורבים הם, ורק בעמל נפש ויגיעת בשר כליתי פירושם...". ה. "אחר כל המסכת יהיה נדפס הגמרא ירושלמי עם הפירושים אשר עד הנה יצאו לאור, ועם הגהות נכונות ומספיקות". ו. "כל הש"ס בבלי וירושלמי יהיה נעתק בלשון אשכנזי צח ונקי, והביאור יהיה על שני אופנים. הראשון בלשון אשכנזי, לפרש ולבאר התרגום אשכנזי. והשני בלשון הקודש, לבאר היטב עומקת חכמת בעלי התלמוד על פי המפרשים הגדולים רש"י, תוספות, רמב"ם...".

בנוסף לכך משתבח ד"ר פינר בצורתה החיצונית של המהדורה שידפיס. הוא הבטיח נייר משובח ואותיות חדשות ויפות מאירות עינים.

מבשר טוב

[illegible]

על ידי שיתוף פעולה עם מנהל המבחנים, נערכו המבחנים באופן שיתופי, והתוצאות הוצגו לראש המועצה. המבחנים נערכו באופן שיתופי, והתוצאות הוצגו לראש המועצה. המבחנים נערכו באופן שיתופי, והתוצאות הוצגו לראש המועצה.

מקדש יהוש' ה' בערך השנה וישתלם מהקונה בעד כל חלק וחלק
 אחד ישיע אל יו Reichsthaler 3 $\frac{1}{2}$ ועל נייר כסופה פאסט
 Reichsthaler 4 $\frac{1}{2}$, ורשעטטו את כסף מקנת הש"ס הוה עס קיצור
 תלמוד ירושלמי ובבלי אשר כבר יצא לאור חלק הראשון, לערך
 Reichsthaler 90

במשך חרש טבת הבעל יתחיל לדפוס בעת הקל ולא יאחזי
בכסא, וינעוהו או ששה דחשים יצא כל פעם חלק אחד ללא
ובעוד יסמנה שנים, אם ידחה, יסמנו ויכלה הש"ס עד חסון.
שמות התחמים, וכל ארבע רבנו כלל לעשרנו יתן לזכרון צה"י וזכר
אזכרה, והש"ס שמונת חלקי התחמים ויחלקו האחרות. אולם עד
העציר לראשית ל' החתום רש"י יתם. מאה צאת ד"ק ר' ראובן
מחנה המכש"י. כי אז יקרה השער.

[illegible]

וּגְבוּרֵיהֶם עָנוּךְ וְרוֹמְמוֹתֵיהֶם. אֲנִי הַצֵּעִיר בְּאֶמְלֵי אֲדָרִים
מֹשֶׁה בֶּרֶךְ אֱלֹהֵי פִינְעֵר.

[illegible][illegible][illegible]

עָתָה כֹּא עַל לַעֲשׂוֹת לָהּ לָתֵת אֶת יָדֵי כּוֹמֵלָנָה הַדּוֹסָה, וּבְעֻרְתָּהּ
אוֹצִיא, לְאוֹר אַחֵר וּמִן קֶדֶר כָּל הַשֵּׁם, בְּכָלִי וּיְרוּשָׁלַיִם עִם רִשְׁי
וְרוֹסְפּוֹת וְעַם תְּרוּסָה אֲשֶׁכֶּנִּי בְּכִיָּאֹר מִסְפִּיק בְּעִשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה חֲלִילִים.
וְהַחֲבוֹר הַדּוֹסָה הַזֶּה יִהְיֶה מִפְּתָא אֲיִכוּלוֹ הַפְּטִים, הֵן מִפְּתָא
הַתָּר וְהַחֲבוֹר מִכָּל אֲשֶׁר כִּדְרֵי לִפְנֵינוּ.

[illegible]

שנים אוחזין פרק ראשון בבא מציעא רש"י

תוספת

2

עין משפט
נר מצוה

שנים ארוכות צליל. אידי דאיר
ע"א) מחלוקת כסות נר ונש
ברי אלו שלו, וכשיל הרי אלו של
יני תלוקא ואע"ג דבברי מסכתא
א"ד כולל נויקן לאו תלוקא מסכתא
א"א? ב"ה לטובי ונחלודא ואמר

מזשנה

שנים יאמרו בלתי יראה אומר אני
מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה זה
אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי
וישבע שאין לו בה פחות מחציה
וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה
וחלוף והאומר כולה שלי וזה אומר
חציה שלי והאומר כולה שלי וישבע
שאין לו בה פחות משלוש חלקים.
והאומר חציה שלי וישבע שאין לו
בה פחות מרביע וזה נוטל שלשה
חלקים וזה נוטל רביע

מזר

[illegible]

E t y m o l o g i e.

ה' יותר מזה, שאלו היתה בי

מסורת הש"ס

[illegible][illegible]

אלא שאין ביוז לפרוע, וסבר
עד דרתי ליה פערנע ליה;
דליא למבר הכי, שרנא דכר
בכול יומא מנז דחשוד אממונא
חשוד ונשמועא: פיו שאינו מחייבו
ממון. בחורא ולמקן מפרש ליה
מחייבו שכועה. על השאר: ערוס
שמחייב ממון. ככה שהערו:
אינו דא שיחייבנו שכועה. על
השאר: הוראת כעל דא כמאר:

עדים • ברייתא היא בתוספתא
דבבא מצייעא : כפרק ראשון :

a) מלל wie das hebräische מלל
 nichts aus- Mehrh. מלילות nicht מלילות noch
 führliches Mitgetheilt. Mehrh. מלילות מלילות, weibl. מלילות. —

thaler. Mehr. וְיִשְׁמְעוּ. Verg.
Ezech. 45, 12. Baba bathra: Fol.
Wasseri de Numis, Kap. 20. — d)
Lob, Dank. Die meisten leiten
Meh. רְמִיָּה (g) — רְמִיָּה
Schrift, das Gesetz. — i) כָּפָר לֹא
hörens lehrt uns. 'Ueber קָרָא, siehe
kommende Redensart, wenn vom g
vor. Muss in der Uebers. heissen

[illegible]

"עמוד לדוגמא" שצורף ל'מבשר טוב'

האגרת הנושאת את התאריך יום שישי י' באב עש"ק פרשת ואתחנן תקצ"ד, הופצה עם עמוד לדוגמה של היוזמה – העמוד הראשון של מסכת בבא מציעא עם תבניתו הגרמנית. בעצם גילוי דעתו שהסכמת רמ"ס אמורה להתפרסם בהקדמת סדר זרעים, התעלם ד"ר פינר בזדון מדרישת רמ"ס להחזיר לו את ההסכמה. על הרושם שפרסום דבר ההסכמה ברבים עשה על בעל ההסכמה, מספר רצ"ה לעהרן: "הן מאז שמעתי מהמבורג זעקת וחרטת הגאון מפרשבורג נר"ו: נתייאשתי ממנו [מד"ר פינר] מלעשות שום דבר להוציא המכתב מידו, וכן ראיתי כי ללא הועיל יהיה, שכבר הדפיס בעלה לדוגמא שהגאון הנזכר נר"ו הסכים על ידו".²¹

מכתבו של רצ"ה לעהרן ממוען אל ר' שמואל ברנשטיין, רבה של אמשטרדם, חתנו של ר' יעקב משה בן הגאון ר' שאול מאמשטרדם. סביר שר' שמואל היה אחד מהרבנים שד"ר פינר התעתד לפנות אליהם כדי שיצרפו הסכמתם למפעלו, וכאשר חש בכך, פנה רצ"ה אל ר' שמואל באמצעות שליח, להזהירו מפני ד"ר פינר וכוונותיו. שעה שהובהר לרצ"ה שר"ש התייחס לדבריו באדישות ואף קיבל את ד"ר פינר לשיחה, פנה אליו שנית במכתב המובא כאן:

במוצאי מנוחה ישיג ששון ושמחה, הוד כבוד ידי"ע וידי"ן הרב הגאון הגדול בתורה ובחכמה, סיני ועוקר הרים, נודע בשערים, צדיק יסוד עולם, מגזע עמודי עולם, אדמו"ר הגאב"ד ור"מ דק"ק והמדינות נר"ו.

נפלאות היא בעיני תשובת רופמכת"ר נ"י על מה ששלחתי לאמור לו ע"י אהו"ר ר"י פרעגר ש"י, ואולי שלוחא הוא דעוית, לכן אכתוב תחילה מה שצויתיו לאמור, שרץ אגרת מהגאון אב"ד ור"מ דק"ק פרעשבורג נר"ו המצטער מאד על אשר נכשל ליתן כתב להדאקטר פינר, כי ראה למחרת נתינתו מה שתרגם בלע"ז לבז ולכלימה, וביקש ממני ליקח הכתב מידו או לפרסם בדפוס שמבטל הכתב שנתן לו. וזה הודעתי למני"ר [=למר ניהו רבה] הגאון נר"ו, באשר אותו דאקטר הנ"ל הכחיש בהיותו עמי שהגאון הנ"ל חזר בו מיד למחרת נתינתו, ואמרתי פן יעשה זאת גם לפניו, אודיעהו האמת. וכמה נפלאות על התשובה שמני"ר הגאון נ"י קבלהו וגם קרא איזה ענינים אשר כתב ולא מצא בו רע, כי אם באנמערקונגען [=הערות] אשר עליהם יתוכח עמו ואינם מובנים להמון עם.

אני הצעיר ראיתי במה שהדפיס כבר ומוכן לכל מי שיודע לקרות ל"א [=לשון אשכנז] שכתב עמ"ש בברכות איתחריש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דארי חיורתא, שמותר לומר יוצק עופרת רותח לפי האומר ותקצץ יד הכותבו, כי סמך לזה מעשה שקר וכזב שגלח גוי באיטליא מחרדתו לקול השמועה שנאפאלעאן הוליק את האפיפיור בשב"י נפלו כל שער[ות]יו וצפרניו, א"כ אמר אם כל כך נסותרת יש בטבע שאיש בריא יפלו שערי וצפרניו מצד חדרה, כן יוכל להיות שילבינו שערי זקנו, והחכמים קראוהו נס כמדומה אמר שלא ידעו שזה בכח הטבע. ואני לא נשאתי

21 מוריה, שם, עמ' עח.

לו פנים, כי הויכוח עמו לא יועיל שיחזור בו, ואמרתי לו שדברים הנ"ל הם אפיקורסות לומר עמ"ש חז"ל איתרחיש ליה ניסא שהוא ענין טבעי, ולהסתייע ממעשה שבוודאי להד"ם ולהבדיל א"א הבדלות בט"ל ובר"ל [=אלף אלפי הבדלות בין טוב לרע ובין רע לטוב] אשר חכמי הגוים לא יאמינוהו ויאמרו הרי זה כהרי זה. ועוד אמרתי לו, מי שרואה אותו קאמפענדיום [=תקציר] שיש שם הקדמה מפראפעסאר גוי ומכובד יר"ף אויף גערטכמוגן ברוך המקום שהרגו, שהי' שונא דת תוה"ק, וכבר נודע מזה שראוי להשליך אותו בזהק על האח. וכן שמעתי מה שכתב עמ"ש חז"ל על ריב"ז עוף הפורח עליו נשרף דיש אונאן וועהרע אם נאמר שדברים ככתבן, אך זה לא ראיתי ודי בהראשון לרחקו ולא לקרבו.

באמת תמהני מאד על הגאון מפ"ב נר"ו דקארי לי' מק"ל [=מאי קארי לה] ואיך עלתה על דעתו להסכים על תרגום הש"ס בלע"ז ובגופן שלהם, כמה צווחו קמאי על משה דעסוי שכתב תרגום התורה ועכ"פ כתבו בגופן שלנו, והגם שפשט התירו כעת אפי' בגופן שלהם, עכ"ז הי' הדין עם הראשונים, וידוע הלצת מה בין תלמידיו וכו', ולא לבד תלמידיו כי גם בניו א' נשתמד והאחר איפשר גרוע ממשומד, וחזן מזה ידוע שתרגם לנכרי לא תשיך אינן אויזווערטיגען [בן חזן לארץ] א"כ הי' מותר ליקח ריבית מיהודי שלא דר אז בארץ ישראל, ורוב המתרגמים אשכנזים של נו"כ [=נביאים וכתובים] שבאו אחריו כולם מכת החדשים שאסור ללמוד תורה מפיהם, ולא די לנו בצרה זו שפשטה בכל גבול ישראל עד שהוכרחנו מטעם המלך ושריו ללמוד תורה גם במדינתנו בלשונם, עוד נוסף צרה ליתן יד לתרגם הש"ס בלשון העמים, יה"ר שיבא משיח צדקנו בב"י, וחלילה אם יתמהמה עוד, הגזירה כבר גזורה במדינתנו כמו כן ללמוד גמרא בלע"ז ול"מ [=ולא מיבעי] למימר שמבטל תורה מישאל.

וחזן מזה נפלאתי, הלא תורה שבע"פ וודאי אסור ללמד לגוי ואין למוד גדול מזה אם מתרגמים הש"ס בלע"ז, כמה צווחו על ר"א בחור שלמד לה"ק עם חשמן, והנה בא זה לאדום ללמד ש"ס הקדוש דבר השווה לגוים ג"כ וגם לכת החדשים שאינם כופרים עדיין בכל וכל, על כן בילה זמנו לריק בהבל ותוהו הביא למורת רוח ולדאבון נפש הדבקים בה' ובתוה"ק. וכל הויכוחים עמו הם ללא הועיל כי לא יחזור בו מעצם המעשה להדפיס כל הש"ס עם תרגומו בגלחות, כיון שכבר קיבל עליו חתומים רבים מחכמי הגוי' וגם ממלך פרייסן יר"ה. וגם אם לפנים יתקן מקצת הערותיו, הלא אין תקנה לקאמפענדיום שלו שכבר נדפס ונתפשט בעולם, ויש מי שרואה זה ואינו רואה חזרתו. וגם על מה שלא הדפיס עדיין, איני מאמין בו הגם שיבטיח לחזור ממקצת דבריו, כי איננו מבטיח עתה לרופמכת"ר נ"י כי אם לצודו ברשתו שיסמוך ידיו עליו ויתן לו הסכמתו.

אולם במקומי אני עומד ואומר כי כל זה אינו שווה לי אם לא יחזור בו מגוף המעשה להדפיס תרגום הש"ס בגלחות, הוי ואוי נזעק על שבר בת עמנו אם נשאל לימים ראשונים, שרבינו יואל הלוי אסר להעתיק לגר שלא ידע לה"ק חומש מספר של גלחים מדברי רשב"ג במגילה כמובא בהג"מ הל' תפילין, והגם שיש העתקת החומש בלשון ערבי מרס"ג, עכ"פ הוא בכתב אשורי ולא בגופן שלהם, ועתה לא לבד שהותרה הרצועה לתרגם תנ"ך בגופן שלהם עוד נפרץ הגדר לעשות כן לתורה שבע"פ הקדושה שלא התירו לכותבה כי אם משום עת לעשות וכו', ובוודאי שלא הותרה בלע"ז.

הן מאז שמעתי מהמבורג זעקת וחרטת הגאון מפ"ב נר"ו נתיאשתי ממנו מלעשות שום דבר להוציא המכתב מידו, וכן ראיתי כי ללא הועיל יהי' שכבר הדפיס בעלה לדוגמא שהגאון הנז' נר"ו הסכים על ידו, אך ציפיתי שכשיתודע הדבר לרופמעכ"ר נר"ו יעמוד בפרץ שלא יקבל סמך וחיזוק מן Hoof Com לבל תפשה המספחת במדינתנו שיראו תרגומו קמא קמא דמטי לידיהו אל יד בעל לשון המדינה הזו לעשות כמוהו בל"מ [=בלשון מדינתנו]. ולא פללתי לראות שרופמעכ"ר נר"ו יקבלהו ויכנוס בדברים עמו, ובינתיים יעשה את אשר זמם להשתדל לו חתומים פה וגם יתקבל מן H. C. וישיג חתימתם בוודאי, והרעה המסתעפת מזה ח"ו היא נגד פנינו ירחם המרחם, ויקויים בנו לא ימוש מפיו ומפי וכו', ועד עולם.

ושלום תורתו יגדל כנה"ר וכנפש נענה הנאנח על ציון וירושלים ועל תוה"ק הנתונה למרמס לכל עוברי דרך ד' ועינו לשמים יבא בעל כרם ויכלה את קוציו. נא"פ [=נאם פי] דורש שלום תורתו ועבד נרצע לעבודתו הרצוי,

הק' צבי הירשל לעהרן

יש יסוד להניח שמכתבו של רצ"ה לעהרן אינו המכתב היחיד שקיבל רמ"ס מרבני הדור, כמו שכתב בעצמו בכרוז: "הנה הוא רואה שכל חכמי ישראל ממקומות מושבותיהם קוראים מלא...". אבל לעת עתה לא נתגלו מכתבים נוספים, מלבד מכתב חסר תאריך מאת ר' מענדל קארפעלס מפראג, המתפרסם כאן לראשונה:

לכבוד הגאון מו"ה משה סופר אב"ד דק"ק פ"ב.

איש אחד ושמו דאקטאר פיניר מעיר ברלין רוצה לתרגם ש"ס בכתב עכו"ם והנה מלבד האיסור ללמד תורה לעמים דכתיב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, כמ"ש הרמב"ם - -²² יהי' לכ' [בודור] חלול השם ללעג ולקלס בין האומות, גמרא גמר זמורתא תהא²³, כי מה יאמר איש נכרי אם ד"מ [=דרך משל] יקרא הפלפול אם ביצה שנולדה ביו"ט מותר או אסור, סוגי' דדם מפקד פקיד וכה"ג, ומי יוכל לשער התקלה

²² רמב"ם הלכות מלכים פרק י הלכה ט. בכתה"י נראה שכתוב "הלכות שבועות", אבל הקריאה מטושטשת.

²³ לשון הגמרא שבת ק"ג ע"א.

שתבוא ע"י, הן לאומה ישראל בכלל הן לדת ישראל, והנה המקולקל הזה ימ"ש מתפאר שגם הגאון דק"ק פ"ב הוא מהחתומים ובודאי שקר הוא, אכן באתי להודיע לרבינו. הק' מענדל קארפעלעס²⁴

באותה חוברת, 'מבשר טוב', פרש פינר את לוח הזמנים המתוכנן של הדפסת התלמוד המתורגם: "בראש חדש טבת הבע"ל [תקצ"ה] יתחיל הדפוס בעזרת האל ולא יאחר, ובמשך ארבעה או ששה חדשים יצא... חלק אחד לאור, ובעוד שמונה שנים... יכלה הש"ס עד תומו". חודש כסלו של שנת תקצ"ה היה החודש הגורלי מבחינתו. ד"ר פינר התמיד באיסוף הסכמות, ומנגד ניסה רמ"ס ללא הועיל למשוך את הסכמתו חזרה. הידיעה על תמיכת רמ"ס במפעל התרגום של ד"ר פינר נודעה כבר בציבור, ואילו חזרתו לא היתה ידועה כלל, להוציא חוג תלמידים ומקורבים.

כאמור למעלה, רצ"ה לעהרן מספר במכתבו על זעקת ר"מ סופר וחרטתו שנשמעה מהמבורג דוקא. במה קשורה המבורג זו לזעקת רבה של פרשבורג? מסמך הנמצא בספר הפרוטוקולים של פרנסי קהילת המבורג עשוי להבהיר נקודה זו. רישום מיום 27.11.1834 (כ"ה במרחשון תקצ"ה) מתייחס לבקשתו של ד"ר פינר שהקהילה תרכוש מינוי על מהדורת התרגום שלו. החלטת הקהילה היתה להענות לבקשתו, ואדם בשם מר פרעסעס הוסמך להוציא לפועל החלטה זו.²⁵ קרוב לודאי שד"ר פינר הציג לראווה את הסכמתו של רמ"ס למפעלו. מכאן ניתן לשער שהחלטה זו עוררה מישהו (הוא כנראה המוזכר במכתב הסמוך) לפנות לר"מ סופר כדי לברר את עמדתו ביחס לתלמוד המתורגם. בירור זה הביא לתשובתו-זעקתו של רמ"ס. ממכתבו של רבי עקיבא ברסלאו אב"ד אלטונא הסמוכה להמבורג אל רמ"ס משלהי חודש כסלו,²⁶ ניתן ללמוד על נסיגותיו של רמ"ס לפרסם בציבור את חזרתו מההסכמה שנתן לד"ר פינר, ועל עיכובים שחלו בעניין הפרסום, כנראה מחשש הסתבכות עם הרשויות בגרמניה שהיו רגישות מאוד למעמדה של התרבות הגרמנית:

ב"ה. פה ק"ק אלטונא יום שהוכפל בו כי טוב כ"א כסלו תקצ"ה לפ"ק, קרנו תרום בכבוד לה"ה ידיד ד' בישראל נכבד הרב הגאון... מוהר"ר משה נרו... אב"ד ור"מ בק"ק פרעסבורג יע"א.

מכתב קדשו אשר כתב לק"ק המבורג לאיש אחד המתגורר שמה ע"ד השגה

24 המכתב נמצא כיום בספריית האדמו"ר מקרלין סטולין שליט"א, מס' 270. מקורו בתיק מסמכי בעל 'נודע ביהודה' בפראג, ומקומו של המכתב בתיק זה עדיין אינו ברור.

מציידו השני של הנייר כתוב בגרמנית: "אל משה סופר, רבינר פרשבורג". לצד הכיתוב יש חותמת של פראג, כנראה שמשם נשלח המכתב ליעדו. זהות הכותב עדיין לא נתבררה, אבל משפחת קארפעלעס היא משפחה רבנית ידועה בפראג, וחלק מבניה עברו להונגריה ולמדו אצל ר' משה סופר.

25 הארכיון העירוני בהמבורג, מחלקת הקהילה היהודית, A273 כרך 6, עמ' 150.

26 איגרות סופרים, שם (ראה לעיל הערה 3), עמ' 70.

שיצאה מלפני השליט מכתה"ק בנידון המכתב אשר נתן ביד Pinner, ופה קדשו צוה על האיש ההוא שימהר ויחיש מעשהו לתתו תחת מכבש הדפוס. הנה קריתי אותו ושניתי ושלשתי למען תת שמי עליו להרשות את המדפיס דפה להדפיסו, ואם כי צער הרבה נצטערתי על זה אבל בכל אלה לא מצאתי נכון לפניו להרשות את המדפיס להדפיסו כלשונו כמו שהוא, מטעמים רבות אשר לא יכולים לתתם עלי ספר. אבל שמתי הדברים בפי תלמידיו שלשה המה מטיבי צעד החביבים עלי כבנים²⁷ וצויתי עליהם לכתוב כהיום דברים כהוייתן.

ונפלאתי הפלא ופלא מדוע לא הודיעני כבוד תורתו זה ימים דברים כהוייתן את אשר נהיה בזה, אולי עלתה בידינו להפר זממם אשר המה יוזמים לעשות. ודי בזה כהיום בדברים המועטים היוצאים מפי לב נכאה דואג ומצטער על כל הקורות כאלה וכאלה עד ירחם ה' שארית עמו הנדחה. דברי אוה"נ דבוק מאח, הק' עקיבא בר"א זצלה"ה ברעסלא אב"ד פה ק"ק הנ"ל והמדינה [נ.ב.] כבר כתבתי כי שמתי הדברים בפי תלמידיו אשר המה ראו כן תמהו על אשר סבלתי מורת רוח בנידון הזה.

ביום שהביע ר"ע ברעסלאו את תקוותו שיופר זממו של ד"ר פינר, כ"א בכסלו תקצ"ה, בו ביום נתקבל מכתב הסכמה נוסף לתלמוד המתורגם. הפעם מאת רבי אברהם לוונשטאם רבה של עמדין בעל 'צורר החיים', מגדולי הלוחמים נגד הרפורמים. קרוב לוודאי שר"א לוונשטאם לא היה חותם על ההסכמה אילו היה מודע לחזרתו של רמ"ס מהסכמתו, ולמעשהו הבלתי מוסרי של ד"ר פינר בהמשך החזקת המכתב.

יומיים לאחר מכן, כ"ג בכסלו תקצ"ה, קיבל ד"ר פינר את הסכמת רבי שלמה זלמן רוזנברג מגרוננינגן במדינת נידרלנד.

בעצם אותם ימים כתב רמ"ס אגרת לרצ"ה לעהרן מאמשרדס בעניינו של ד"ר פינר והתלמוד המתורגם, כנראה הובע בו צער על חוצפתו של ד"ר פינר המתעלם מן הדרישה להחזיר את ההסכמה. במענהו לרמ"ס מבטא רצ"ה לעהרן כמה חששות מן התלמוד המתורגם. ראשית הוא חרד מתגובה שלילית הצפויה מצד הציבור הנוצרי הרחב, העשוי ללעוג לקטעים מסוימים בתלמוד. הוא גם ביטא דאגה שמא הכמרים יעלילו על היהודים, ויאמרו שהם מנסים להדיח נוצרים מאמונתם באמצעות הפצת התלמוד בגרמנית. מלבד זאת העלה חשש הלכתי שאין היתר לכתוב את הש"ס בלועזית, שהרי כתיבת תורה שבעל פה הותרה רק משום עת לעשות לה', והיינו דוקא בלשון הקודש. יתר על כן, טען רצ"ה, בקטע מסוים בתרגומו של ד"ר פינר למסכת ברכות יש צל אפיקורסות.²⁸ וכך נכתב באגרתו:

27 שנים מהם שימשו דיינים בקהילת אלטונה: רבי ישעיהו כ"ץ הולנדר ורבי יעקב כ"ץ. עי' ר"י דוקקס, חכמי אה"י, המבורג תרס"ח, עמ' 128, 150. השלישי היה ר' זלמן ליפשיץ, לימים מחשובי פרשבורג.

28 איגרות סופרים, שם, עמ' 76-78. רצ"ה לעהרן מזכיר את מכתבו זה במכתבו לר"ש ברנשטיין, ראה בסמוך.

ב"ה אמשטרדם א' צום העשירי תקצ"ה לפ"ק.

ידיד ה' ישכון לבטח חופף עליו חסד אל כל היום עוד כל ימי עדי יהיו הצומות לב"י לששון ולשמחה ולמועדים טובים ה"ה כבוד ידי"ע וידי"נ אדמ"ו הרב הגאון הגדול בישראל מרביץ תורת יקותיאל מרבה חכמה ויראת אל סיני ועוקר הרים הנודע בשערים צדיק יסוד עולם וכל סתום ממנו לא נעלם חסיד ועניו קדושתו על פניו נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מוהר"ר משה סופר נ"י ויופיע ע"ב לציון מושיע ה"ה הגאון אב"ד ור"מ בק"ק פ"ב יע"א.

... עש"ק העבר גי"ק מן ד' דחנוכה קבלתי ומשתתף אני בצערו ולשרי לן מר ניהו רבה נרו אם אומר כמה צווחו קמאי על משה דעסוי על תרגומו התורה אשכנזית ולא מבעיא למימר כי יפה ערערו אף שעשה והדפיס בגופן שלנו והיא תורה שבכתב אך לתרגם תורה שבע"פ ובגופן שלהם כדי שיבינוהו אומה"ע הלא אסור ללמדם תושבע"פ ואין לימוד גדול מזה אם מתרגמים ונותנים בידיהם בלשונם וכתבם, כמה צווחו על ר"א בחרור שלמד לה"ק לחשמונן אחד וזה בא ללמדם ש"ס הקדוש ובעצם הדבר לפע"ד דבר שאין לו שחר הוא ליישב דברי אגדה שיכנסו בלב מי שלא קדמה לו האמונה שכל דברי חכמז"ל קודש תפוחי זהב במשכיות כסף, ואמונה זו איננה אצל אוה"ע כי אז בטלו עבודה שלהם וממילא נפל כל בנינו אם לא שיגלה פנים שלא כהלכה ויזייף בתרגומו דברי חכז"ל הקדושים, הא חדא, ואידך לוא היה כדבריו שבא לתרץ דברי אגדה מה צריך לתרגם כל הש"ס בלע"ז הלא תחת אשר לפי דבריו רצה לקדש ש"ש ולפאר ולהדר דחכז"ל התמוהים וזרים בעיני אוה"ע גורם מצד אחר ח"ה ומיעוט כבוד חז"ל בתרגומו את כל הש"ס, ואם פריצי בני עמנו פקרו ואמרו מה לנו למחלוקת ב"ש וב"ה בביצה שנולדה ביו"ט נאכלנה ולא נאמר להם כלום, על אחת כמה וכמה שהגויים אשר לא נגה אור האמונה עליהם ילעגו על זה וכמה יפערו את פיהם על כמה סוגיות והלכות בסדר נשים ומפריצי ב"ע נלמוד מה יאמרו בגויים שאנחנו לומדים עם בחורים כתובות וקידושין ונדה²⁹, וכי נאמר להם צדיקים ילכו בם וכו', ובראתי יצה"ר בראתי [תורה] תבלין וכו', הלא האוה"ע אינם מאמינים בזה, כאמור. א"כ גם לדבריו יצא שכרו בהפסדו וכן באסור דיי"נ וסתם יינם ותשג"ז או שיזייף תרגומו שלא לתרגם דברים

רבי יהודה אסאד דן גם בשאלה האם יש בהדפסת ספרי הש"ס בלשון העמים ובגופן שלהם (ומן הסתם כוונתו למהדורת ד"ר פינר), משום 'לפני עיוור', כיון שנכרי העוסק בתורה חייב מיתה. ומסיים: 'ומאז מרגלא בפומי כי אותן המורים חדשים הדורשים בלשון אשכנזי המה התחילו בקלקלה להדפיס הדרשה ומאמרי חז"ל בתוכם, ועתה מי ימחה בידם, ואל ימי ישמעו, ומי יפר מחשבתם'. ראה שו"ת מהר"א יהודה יעלה, חלק או"ח, סי' ד'; ר"י אפשטיין, 'בענין השמעת דברי תורה לנכרים', תבונה, יא (תשרי-כסלו תשי"א), עמ' נט.

29 מאותו נימוק, על הלעזת העמים ממאמרי חז"ל, התנגד ר"א ספקטור מקובנה לתרגום הש"ס. כך מספר מ' ליפסון, מדר דר, א, ירושלים תרפ"ט, עמ' 7. על נסיונו של ר' ישראל סלנטר לתרגם את התלמוד וכשלונו, ראה ט' פרשל, ר' ישראל סלנטר ותרגום הש"ס לשפת נכר, הדאר, נג (תשל"ד), עמ' 555.

ככתבם כאמיתותם או שיגרום גירושין ח"ו, גם מבלעדי האמור אני אומר כן אם יהי' מלאכתו דבר נאה ומתקבל בין אוה"ע יעורר קנאת ושנאת הכומרים וגלחים שיאמרו הנה זה בא להדיח את הגוים מאמונתם ויגרום בהכרח לשרש ולעקר ח"ו למוד הש"ס, ואם אינו מקובל וכך אני חושב כמו שכבר אמרתי שמי שלא נגה עליו אור האמונה בדבריהם הקדושים ובמסירת התורה בע"פ למשה בסיני והשתלשלותם אלינו אינו זוכה לטעום נפת צופים הנוסף מדבריהם ויבזו לשכל מליהם א"כ הוא מוסיף לעג וקלס יותר ממה שהיה מעולם וצר לישראל, והנה כי כן איננו רואה שום צד טובה ותועלת במלאכת הנ"ל כי אם צרה כמבכירה לנפש ישרה ורוח מטהרה אמרתי נגד הנדון שלפנינו גם אם לא היה בו שמץ דופי הלא בקושי התירו לכתוב תורה שבע"פ רק משום עת לעשות לד' כידוע, א"כ התירו בלה"ק, אך בלע"ז לא עלתה על דעת חכמינו ז"ל להתירן וגופן שלהם נלע"ד איסור מוסיף בהג"מ הל' תפילין מביא משם רבינו יואל הלוי איסור להעתיק לגר שלא ידע לה"ק חומש מספר של גלחות שיהיה לגר ההוא לפרוש, והן מדבריו נלמוד איסור גם לתרגם אשכנזי הנ"ל אך כבר יש בנמצא העתקה בלשון ערבי מרס"ג אבל היא נדפסה אשורית בנקודות, אך בגופן שלהם מאן דכר שמיהו חוץ מיונית, אם טעיתי בזה נמי יאיר עיני ויעמידני על האמת, תורה הוא וללמוד אני צריך עוד הרבה.

זאת אני אומר להנחת דעתו הקדושה, כי שמעתי אומרים שהוא ת"ח ובכל הש"ס הוא בקי, ומוכרח שאמת הדבר שכפי מה ששמעתי כבר גמר תרגום בל"א על כל הש"ס שידע לתרגם כולו, וכן שמעתי שיש לו כתב יקר סהדותא ממור"ח הגאון הגדול בישראל אב"ד ור"מ דק"ק פוזנן נרו (לא הסכמה על תרגום או העתקת הש"ס כי אם בשבח חכמת תורתו) וכן שמעתי חשיבותו אצל הגאון אב"ד ור"מ דק"ק קארלסרוהע נרו עד ששאל הגאון הנ"ל ממנו שיאמר לו איזה חידוש מש"ס וא"ל שיש דף או עמ' גמ' בש"ס בשני מקומות בסגנון אחד כמעט שוה בכל, אך בדבור אחד יש חילוק בין זה לזה, והרשב"א אסיק שמעתתא לפי הסוגי' שאין בו אותו הדיבור ולפי הדיבור ההוא אזדא להו דברי הרשב"א, ולא שמעתי באיזה מסכתא ובאיזה ענין הוא זה, עכ"פ נראה מזה דנהירין ליה שבילי דשמעתתי, וגם מהנהגתו לא נשמע שמץ דופי עד כה, והוא מתאכסן באושפיזת יהודית, וחקר ודרש אם מותר לאכול אצל מי ומי, ויש מי שאומר שלא טוב הדבר לרודפו כי אם להוכיחו על פניו שלא תרגם יפה ולקרוא לו לשלום.

אולם גם לעומת כן ג"ז לא אוכל מעצור כי אהובי אחי י"נ השלם מו"ה יעקב מאיר שי' אמר לי שראה הערותיו בשני מקומות על דחכמז"ל באגדור כי תחת יופי וכו' ואחד מהם ראיתי גם אני בהעברה בעלמא כאשר היה אצלי, שכתב על מה שכתב בברכות כ"ח איתחריש לי ניסא ואהדרי ליה י"ח דארי חיותא, דברים שראוי לקורע עליהם ואיננו זוכרים כ"כ אבל התוכן הוא שדבר זה אינו מן התימה כ"כ שאירע מעשה באיטליא כאשר הוליך נאפאלעאן האפיפניון בשבי היה כומר אחד אשר לקול השמועה חרד כ"כ

שבליה נשרו כל שערות ראשו וצרפני ידיו ורגליו, א"כ אמר אם במסתרי הטבע יש כח זה כן יוכל להיות לה כח שילבינו השערות בליה אחת, וכדומה כותב עוד שאין להפליא שקראוהו נס כי לאשר לא נודעו להו מסתרי הטבע היה לנס, עתה ישפוט מנור הגאון נ"י אם הערה זו אינה אפיקורסות ותחת תת כבוד לדחול"ל נהפוך הוא לפע"ד. להגאון אב"ד ור"מ בלונדון נרו א"צ לכתוב כי הוא מפריז על המדה בקצה השני שלא יתן חת"י לשום א', עכ"ז אתן ידיעה מזה ללונדון שיבא לאזניו ג"כ... הק' צבי הירשל בלא"א מוה"ר אברהם משה לעהרין זצלה"ה

ממכתבו של רצ"ה לעהרין לר"ש ברנשטיין נראה שהאגרת ששלח רמ"ס להמבורג – שזכרה גם במכתבו של ר"ע ברסלאו מאלטונא – הופצה בציבור בתור 'מודעה מיוחדת' ("אין איינער אייגענס היצו געווידמעטען בעקאנטמאכונג"),³⁰ אבל מסתבר שהיא לא נתפרסמה דיה, אולי בשל מספר עותקים מצומצם. עד היום לא ידוע תוכנה המדויק, להוציא את המוזכר בראש קריאתו הפומבית של רמ"ס (ראה בסמוך): "כבר פרסמתי חטא מפורסם ומכשלה אשר תחת ידי אשר ליתן מכתב הסכמה לדאקטער פינר על העתקת ש"ס בלשון אשכנז וכבר נדפסה אגרותי בהמבורג, שם הודיתי ולא בושתי לומר בוש אני על כי בעונותי טחו עיני מראות".

כאשר ראה שאין לפניו ברירה אחרת, החליט רמ"ס לפרסם בציבור דברים כהווייתן, ולהביע ברבים את חרטתו מהסכמתו. ביום כ"א בטבת תקצ"ה, אחד עשר יום בלבד אחרי תאריך כתיבת המכתב של רצ"ה לעהרין (שהוא זמן קצר ביותר אם נקח בחשבון את זמן שליחת המכתב מאמשטרדם לפרשבורג), ניסח רמ"ס את קריאתו הפומבית, הידועה בכותרתה: "חנוני חנוני, שמעוני שמעוני". המליצה מיוסדת על לשון הפסוק באיוב (יט, כא): "חַנְנִי חַנְנִי אֲתָם רָצִי כִי יֵד אֱלֹהִים נִגְעָה בִּי". בקריאה זו, המבטאת גדלות נפש המתאימה רק לאישיות מופלאה כבעל 'חתם סופר', מביע הכותב את חרטתו והתנצלותו על המכשול שיצא מתחת ידו, ופונה אל ד"ר פינר בדרישה תקיפה לחדול מהדפסת התלמוד המתורגם אף אם כוונתו לשם שמים, ובמקביל הוא מבקש מאת רבני ישראל שבכל מקום ומקום להחרים את הש"ס הזה.³¹ קריאתו של החת"ס נדפסה בפרשבורג³² ולהלן נוסחה המלא.³³

30 ראה: ר' נפתלי בר"מ בנעט, אמרי שפר – הספד על החת"ס, פרעשבורג ת"ר, דף ח ע"ב.

31 פלא שלמרות שהכוון על ברכות נדפס בסופו של דבר, לא מצאנו שרבי ישראל החרים אותו.

32 בן-מנחם, 'הדפוס העברי בפרעשבורג', חלק השלמות; קרית ספר, כרך לג, תשי"ח, עמ' 529. אבל לענ"ד אין כל הוכחה לכך שנדפס בפרשבורג, אדרבה, אני עצמי משער שהכוון נדפס ע"י רצ"ה לעהרין בהולנד, משתי סיבות. א. על הכרוז המקורי הנמצא בספרייה הלאומית (L. 438), יש חותמת דהויה, והשם הולנד מופיע בתוכה. ב. בכסלו תקצ"ה שלח רמ"ס את אגרתו לר"ע ברסלאו באלטונה כדי שיפרסמו, ולא עלתה בידו (כנראה מחמת הצנזור), כאמור לעיל במכתב ששיגר אל רמ"ס. כעבור כחודש נדפס הכרוז 'חנוני חנוני', למרות שבינתיים כבר נדפס המכתב בהמבורג (כנראה במספר עותקים מצומצם). לכך מסתבר שלאחר שנוכח רמ"ס לראות שאין אפשרות להדפיס מכתבו בהמבורג, והוא עצמו כנראה לא רצה להדפיסו בעירו מטעמים שונים (שהרי אם היתה לו אפשרות, כלום לא היה מדפיסו בעירו במקום לשלוח למרחק לחמו), שלחו אל

חנוני חנוני שמעוני שמעוני ! רבתי גאוני הזמן, חכמי דור ודורשיו, המיחלים לחסדי ה' ומצפים תפארתו, ושאר אחינו בני ישראל הנפוצים, המצפים להיות קבוצים. כבר פרסמתי חטא מפורסם ומכשלה אשר תחת ידי אשר ליתן מכתב הסכמה לדאקטער פינר על העתקת ש"ס בלשון אשכנז וכבר נדפסה אגרותי בהמבורג, שם הודיתי ולא בושתי לומר בוש אני על כי בעונותי טחו עיני מראות, כי מלבד הטעם הנאמר שם, שכחתי מעיקרא המכשלות את הרבים היוצאות מהעתק הלז הא לן והא להו, ולא רציתי לפרש ולבאר הלא כבר קדמוני רבתי ועוררוני³⁴ על כל פרטי דברים אשר יש לחוש ויש בזה איסור גמור, ועל כן דברים שאמרתי טעות הם והנני חוזר ועוקר הסכמתי מעיקרא, והי' כלא הי' וכאפס ואין יחשבו דברים ההמה וישימו לאל מלתי. אמנם זולת כל הנ"ל אשר היה בהעלם עין ממני בראשית מלאכתי הנ"ל, אזכור ברבים את אשר זכרתי ולא שכחתי אז,³⁵ ואמרתי אל המעתיק הנ"ל איך אפשר לעמוד

רצ"ה לעהרן, שהיה ראש העוסקים בפרשייה זו, והוא דאג להדפיסו. וראה גם בסוף ההערה הבאה.

33 לראשונה הועתק באוצר נחמד (ראה לעיל הערה 15) בשגיאות. ומשם אל 'ליקוטי תשובות חתם סופר', לונדון תשכ"ה, חלק המכתבים, סי' לח. הועתק גם במאמר על התלמוד לרנ"ג רבינוביץ (ראה לעיל הערה 7), ובספרו של ר' שמריה מנשה הכהן אדלר, עמק הבכא (חלק שני, "...לברר חומר איסור... העתקת תורה שבע"פ ללע"ז..."), קיידאן תרצ"ה, עמ' 10-10. כאן הובא לפי הועתק הנמצא בספרייה הלאומית, ראה הערה קודמת. באוצר נחמד שם, עמ' 82, לפני העתק נוסח הכרוז, כותב גרינוולד: "מחזיק אני טובה לידידי החכם הגדול מר שמואל המכונה זיגמונד זעליגמאן מאמסטרדם שהואיל בטובו להעתיק למעני מכתב נדפס מהגח"ס בענין הנ"ל... ולפי דברי החכם הנ"ל עלה בודד הזה יחיד הוא בעולם, ומצאו בידי הג"ר דוב ריטטער רב בראטערדאם והעתיקו שם...". מסתבר שמקורו של הכרוז הוא מאוספו של רצ"ה לעהרן מאמסטרדם. רש"מ הכהן אדלר מתייחס בדבריו בספרו הנ"ל לתלמוד שנדפס בימי באנגליה בדפוס שונצינו, שיצא לאור בהסכמת רבה הראשי של אנגליה ובית דינו, ובעיתונות פורסם שר' יוסף ראזין בעל 'צפנת פענח' הסכים לכך. הרב אדלר תמה במכתבו לר"י ראזין כיצד אין אחד שיעורר על האיסור לתרגם את התלמוד ללשון העמים. השיבו רי"ר שסבר שידפיסו את התלמוד בגופן שלנו. שוב כתב לו הרב אדלר שכל כוונת התרגום לא היה בעבור יהודים, כי אם למצוא חן בעיני העמים. בתגובה לכך כתב לו רי"ר שהוא חוזר מכל הסכמתו.

34 צריך ביורר על מי כוונתו נתונה. ישנו מכתב (נמצא באותו אוסף בלונדון) בו כותב רצ"ה לעהרן לרמ"ס בעניין מחלוקת הכוללים בארץ ישראל, מתאריך סיון תקצ"ו, ובסופו מזכיר: "וכבר שלחו י' [או: מ'] קונטרסים נגד פיננער". כנראה שרצ"ה לעהרן עזר רבנים רבים נגד פיננר ושלח כתביהם לרמ"ס, ולכך כיוון רמ"ס באמרו כאן ובסמוך: "הנה הוא רואה כי כל חכמי ישראל ממקומות מושבותיהם קוראים מלא ואין מעשי רצוים בעיניהם". ותמה ששום מכתב לא שרד בעניין זה, מלבד המכתב שפרסמתי לעיל מאת ר' מענדל קארפעלעס. כמו"כ עברתי על כל האוסף של הרב י"פ פריינד בברוקלין, שמרוכזים בו כמאה וחמישים מכתבים מחכמי ישראל מכל קצווי ארץ אל האחים ר"ע ורצ"ה לעהרן, בנוגע למלחמתם נגד המתחדשים, ובאותם מכתבים מוזכרים רוב הפרשיות, ולא ראיתי שנזכר עניין זה.

35 חזינן מהכא שלדעת רמ"ס אין איסור בעצם לתרגם את התלמוד, אלא שצריך להיות באופן ראוי. במקום אחר האריך רמ"ס לגבי איסור תרגום תורה שבכתב, שביאר את עניין החושך שירד לעולם בעקבות תרגום המקרא בימי תלמי המלך: "כי בהיות התורה כתובה בלשונה שנאמרה מפי הקב"ה למרעה, הרי היא כפטיש יפוצץ סלע וכל פסוק סובל כמה פירושים שונים וכו', משא"כ בהעתק התורה ללשון לע"ז א"א כי אם לבחור ע"כ כוונה פשוטה א' ולכתבו באותו לשון כי אין לשונות העמים סובלים ככה, ואין מאתנו יודע עד מה לכתוב בחכמה ובינה כמו שנכתבה" (תורת משה, פרשת שמות. הובא בשו"ת מנחת יצחק להרב יעקב יצחק ווייס,

על תוכן ופירושו וכוונת כל דבר, הלא כמה פעמים על דברת רש"י המבאר נחלקו גאוני עולם בכוונתו, וכמה דיות נשתפכו וכמה ניירות וגוילים מלאים על דבור א', ואיך ימלא ידו יחיד להסכים על פי דעתו כוונת הענין, והוא השיב לי כי הוא איננו אלא המקבץ חתומים, ויש חברת גדולי עולם צדיקים ואנשי מעשה אשר יחלק להם הש"ס מסכת מסכת, ואח"כ יתקבצו ויעיינו הדק היטב, והזכיר לי אחד מהם אשר לו נמסר להעתיק מסכת עירובין ויבמות, הוא הרב הגדול הצדיק מוהר"ר נתן אדלער כ"ץ אב"ד דק"ק הנובר, ולהיותי יודע כי הרב הזה מוחזק לצדיק ותלמיד חכם אמרתי החלק יעיד על הכל, ובעו"ה לפי שעה הייתי כמאמין לכל דבר, ועתה מכתב שלוח אלי מהרב המאה"ג הנ"ל כי חלילה וחלילה לו, לא עלתה על לבו מעולם, ואפילו מכתב מליצה לא נתן להנ"ל. וא"כ ממילא נתבטלו דברי הסכמתי לגמרי כי הטעני המעתיק הנ"ל, והריני אוסר באיסור גמור להדפיס הסכמתי על ש"ס המועתק ללשון אשכנז והעובר ישכנו נחש.

ועתה, כלפי דאקטור פינר אני אומר, כי באמת לולי הנ"ל לא מצאתי בו עול בכל התנהגותו ימי היותו פה בגבולינו וכן מעידים עליו שאר גדולים, ע"כ ישיביל ויבין, כי לו יהא שכוונתו זאת כלו לשם שמים כאשר טעיתי גם אנכי, הנה הוא רואה כי כל חכמי ישראל ממקומות מושבותיהם קוראים מלא³⁶ ואין מעשיו רצוים בעיניהם, הלא מחויב לחזור בו מדעתו ולא עדיף מר"א הגדול שלא רצה להודות לרוב החולקים עליו וברכוהו, וכן אם ח"ו לא יחזור מדעתו ולא ישיב ידו, הרי ה' ראוי אלו ה' רשות מהמלכים, לנדותו לאררו ולקללו, אך באשר אין רשות נתונה לעשות כן עכ"פ ידע כי החטא כרוך בעקבו והאלוקי' יביא במשפט, ואם יחזור וישוב ידו, יתברך ויתרומם ויתקדש שם שמים על ידו, ויתברך ויתעלה ויקבל שכר על הפרישה והי"ת יקדש שמו על מקדישי שמו, ואשר לא אקוה שלא ישמע ולא יחזור ולא יחוש לנדוי שמתא וחרם

ח"ג סימן צח). בגלל אותו עקרון הסתייג ר' יהונתן אייבשיץ מתרגום התורה, ראה יערות דבש, דרשה ב. באותה תקופה דנו גדולי הדור בנוגע לתרגום כמה ספרים ידועים. בראש המתנגדים עמד ר' חיים הברשטאם מצאנז, שמחה בשעתו על הדפסת 'עין יעקב' לעברי טייטש, בנימוק שעמי הארצות לא יבינו היטב ויעוותו הפירוש האמיתי, ולכך פנה לרבני זמנו שיחזקו את האיסור. בין הרבנים נמנה ר' שמעון סופר רבה של קראקא, בנו של רמ"ס, אך הלה לא היה שותף לחששותיו, והוא מסתמך על כך שכבר נדפסו כמה פעמים אגדות חז"ל בעברי טייטש והביאו תועלת מרובה להמוני עם (ראה איגרות סופרים [ראה לעיל הערה 3], מדור כתבי רבינו שמעון סופר ז"ל, אגרת כ, עמ' 41).

לעומת זאת, ר' משה גרינוולד, רבה של חוסט בעל 'ערוגות הבושם', התנגד לתרגם אפילו פסקי דינים לכתב עמים (ערוגות הבושם, חלק או"ח, סימן ריג). וראה שו"ת אפרקסתא דעניא לר"ד שפרבר, סימן מו. וידוע מה שכתב רמ"ס בצוואתו: "הבנות יעסקו בספרי אשכנז בגופן שלנו, המיוסדים על אגדות חז"ל, ולא זולת כלל". וראה מה שהאריך מחותני הגאון רבי מנשה קליין, אב"ד אונגוואר, בשו"ת משנה הלכות, חלק יג סימן קסא, בעניין איסור תרגום סידור התפילה ללשון עמים.

36 מליצה ע"פ לשון הכתוב ירמיה יב, ו: "גם הָפָה קְרָאִי אֶחָיִךְ מְלֵא."

הנ"ל, אנו מקרים להי"ת המרתם עמו ודתו ותורתו, יהרוס בנינו ממקום אחר ולא יעשו ידיו תושי' ולא יחרוך צידו, או אם אולי יצליח מעשה שטן ה' יצילנו, לזה אני מבקש מגאונאי הזמן להטיל גודא רבא על היושבים תחת דגלם שלא ידיפסו ולא יקנו הספרים ההמה ולא יקראו בהם כלל וכלל ויהי' כספר החתום לא יזכר ולא יפקד ולא יעלה אל בית ישראל כלל, והנותן תורה לעמו ישראל בקדושתו יכרך וירומם ויעזור שומרי תורתו ויגביהם לנצח ויושיבם.

הכ"ד ק"ק פרעשבורג, יום ה' כ"א טבת תקצ"ה לפ"ק

משה"ק סופר מפ"פ דמיין

ב' ע' ז' ת' •

[illegible][illegible]

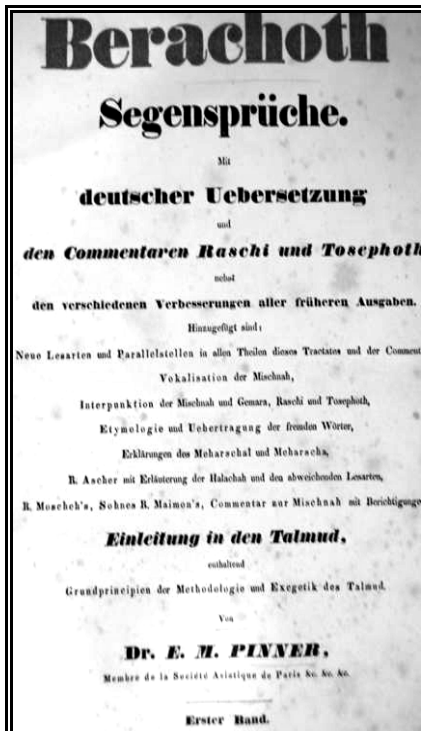
הַיְּמִינִים וְהַיְּחָדִשׁ יוֹם ה' בֵּרַךְ אֶת מִלְּחָמוֹתָיו

משה בן אפרים בן ציון.

בסופו של דבר, השיגה קריאה פומבית זו את יעדה. ד"ר פינר לא העיז לעבור על דברי רמ"ם המפורשים: "הריני אוסר באיסור גמור להדפיס הסכמתי על ש"ס המועתק ללשון אשכנז והעובר ישכנו נחש". יתר על כן, לאחר החרם שהוטל על חיבורו, נחסמה בפניו הדרך אל בתיהם של שאר גדולי ישראל בקהילות אירופה, ומעת פרסום הקריאה קיבל רק שש הסכמות: שניים מרבנים בתורכיה הרחוקה (סיון תקצ"ו) ועוד ארבע הסכמות של סופרים משכילים.³⁷

37 רנ"ג רבינוביץ, מאמר על הדפסת התלמוד, עמ' רמו; רהנ"מ שטיינשניידר, עיר וילנא, תר"ס, עמ' 230 הע' 6. הסופרים המשכילים הם: אברהם שטערן, יצחק בער לעוויזאהן, יעקב טוגענדאהאלד מווארשה ואברהם ב"ר יוסף זקש מוויילנא.

בכ"ה תשרי שנת ת"ר נפטר רמ"ס, ורק כשלוש שנים לאחר מכן יצא לאור הכרך הראשון (ובדיעבד גם האחרון) של מפעלו – מסכת ברכות.³⁸ סוף דבר שקללת חכם רבצה על מפעלו זה, והוא משך ממנו את ידו לחלוטין.³⁹

38 הספר נדפס בתבנית הקיצור שהדפיס בשנת תקצ"א, ראה בראש המאמר, אבל במסכת זו הוסיף ביאור המלים בגרמנית וגם ביאורים בעברית.

לגבי היסבה בגללה לא המשיך ד"ר פינר בתוכניתו, ראה דברי "קלויזנר, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, ג, ירושלים תרצ"ט, עמ' 7: "כשהוברר שאין בתרגומו של פינר כדי לגנות את התלמוד, שוב לא הרשה הצנזור לפרסם את התרגום של מסכת סנהדרין – וכל ענין תרגומו של פינר נתבטל". גרסה זו תמוהה, האם פינר סבר לדלג ממסכת ברכות הישר למסכת סנהדרין, בה נידונים תולדות חייו של יש"ה הנוצרי, ודילג על כל סדרי מועד, נשים ורוב סדר נזיקין? העובדה שרק מסכת ברכות יצאה לאור מעידה על כישלונם של פינר בעולם היהודי עצמו, ולא מחמת התערבות גורמים חיצוניים. פינר היה חכם דיו לערוך את מסכת סנהדרין ללא קטעים שיעורו את חמת הנוצרים, ומלבד מסכת ברכות לא ידוע על מסכת אחרת שהכין לדפוס בתבניתו הגרמנית. לדעתי, הביקורות הקשות שהטיתו בו שד"ל ושאר החכמים באותה תקופה ממש (ראה בראש המאמר), הצטרפו אל קריאתו הבהירה של רמ"ס, וקסמו של ד"ר פג בעיני הציבור היהודי.

39 פינר התקרב אל משכילי רוסיה, ובתקופה מאוחרת יותר הוציא לאור, בשיתוף פעולה עמם, כתיב-יד של קדמונים. ד"ר פינר היה שומר תורה ומצוות, וניסה לעזור בארגון האורתודוקסיה המודרנית במערב אירופה. עי' מכתבו של הרב יוסף צבי דינר מאמשטרדם, שנדפס ע"י ג' קרסל, משה הס ובני דורו, תל אביב תש"ז, עמ' 218.

בסוף הקדמתו לספר מתייחס ד"ר פינר ליריביו, וכנראה כוונתו לרצ"ה לעהרן:

והנני מודיע לאנשים, שידברו אתי קשות, ואין האמת כסלם, ויעבירו קול במחנה העברים, לדבר סרה עלי ועל מעשה ידי, שלא אבה אליהם ולא אשמע להם, כי הם מראים עצמם בהנהגתם ובבגדיהם ובהליכותם חסידים ואנשי מוסר, והמה מלאים עול ומרמה, חונפי לעגי מעוג, מלשינים את ריעיהם בסתר ואורבים לדם נקי, לכן לא אטה און לדבריהם, ולא אשיב דבר לשולחם, כי לא להם ולא לבני גילם כתבתי מאמרים אלו. ואל להקת האנשים, מבקרי הספרים, אשר למדו בנעוריהם דברי חכם אחד, ותקח אזנם שמץ מנהו, ויחשבו בלבם ראות בסקור עין אל כל חדרי התורה ותעלומותיה, (ויפארו) [ויפערן] פיהם לבלי חוק, לעורר קנאה וחמה בעדת ישראל על לא דבר, אך למען הראות גדלותם ותפארתם הנני אומר, שלא אלחם אתם ולא אשא שמותם על שפתי, כי לא להם ולא לבני גילם כתבתי דבר אחד מדברים אלו, והם כעטלפים, במחשכים יגביהו עוף, ולעת תזרח השמש בעפעפי שחר, והמה זוחלי עפר, ומה נקל לאנשים כאלה כי יקמטו אפם ויעקשו שפתותם על חבור חדש לאמר, פה חסר הכוונה, פה קצר הענין, כה היה לו לכתוב, וכן היה צריך להיות, אבל בזדון וגבה לבם יחשבו להחליש קול התורה, למען הסגר לפניה דלתות בית נדיב, לבלתי תלין בקריתם, כי יראו מפניה כמפני מגלה סוד, בהגלות ערוותם מיום פקוח עין העם ויראו כי עירומים המה, ואין אתם עוד מה לכסות בשרם.

כיהודה ועוד לקרא, מעניינת עדותו של רבי ישראל שטרן בעניין זה: "כשזכיתי לבקר בהיכל כ"ק רבינו מרן ר' עקיבא סופר אב"ד ור"מ פרשבורג בירושלים ת"ו בשנת תש"ט, הראה לי גמרא מסכת ברכות מד"ר פינעצר הנ"ל, ואמר שזו נדפסה ולא יותר".⁴⁰ הוי אומר, כאשר נעמיד את משאלתו של רמ"ס שהתלמוד המתורגם לגרמנית "יהיה כספר החתום לא יזכר ולא יפקד ולא יעלה אל בית ישראל כלל", לעומת תוכניתו של ד"ר פינר: "אוציא לאור אחר זמן קצר כל הש"ס... עם תרגום אשכנזי וביאור מספיק בעשרים ושמונה חלקים... ובעוד שמונה שנים... יכלה הש"ס עד תומו",⁴¹ נגלה שבחלוף אותם שמונה שנים (תקצ"ה-תר"ב) יצא לאור חלק אחד בלבד ואחריו לא יצא כלום, ואותו חלק לא עשה שום רושם אף לא בעולם המדע,⁴² והאיש יצא קרח מכאן ומכאן. רבה של מונקאטש, רבי חיים אלעזר שפירא, מרבני הונגריה בדור האחרון, סבר שראוי להכחיש את דבר הסכמתו של רמ"ס לתלמוד המתורגם של ד"ר פינר: "ראיתי נדפס ספר מצוירים ומכתבים בשם אגרות ספרים, וכתב שם... ממעשה דהסכמת החת"ס וגם חזרתו על

40 ליקוטי תשובות חת"ס, לונדון תשכ"ה, עמ' צ, הע' לג. מעניין שגריןולד עצמו, הבקי הגדול בהוויות יהדות הונגריה, כותב: "כפי המסורה ביידינו, הקשיב הד"ר פינר לדברי הח"ס, והש"ס לא נדפס".

41 מתוך דבריו באגרת 'מבשר טוב', ברלין תקצ"ד.

42 ראה אנצ'י אוצר ישראל (אייזענשטיין), ח, עמ' 252, ערך: פינער אפרים משה: "חקירתו... לא נחשבו בערכם בעיני החכמים". וראה שם, י, תיקונים והערות בסוף הכרך, סוף עמ' 12. וראה א"מ הברמן, 'הכל תלוי במזל אפילו ספר', ארשת, ג (תשכ"א), עמ' 117, מס' 48.

דבר העתקת הש"ס ללשונם בגופן שלהן באשכנזית מהדקטר פיננער, וכיצא מכתבים אשר אסור להאמינם ומצוה לומר כי המה מזוייפות מהמו"ל ודעימיה, ושלא להוציא לעז ח"ו על שרי התורה הגאונים הקדושים הנ"ל בדברים אשר כיסן עתיק יומין בעתיקת הזמן העבר כבר זמן זמנים טובא ולא שמעו לא בהכרזה ולא בחזרה כלל, והרי זה מדרך המתחדשים לספר אחרי מטתן של תלמידי חכמים רבותינו ז"ל ולעשות משגגתם יש מאין".⁴³

רוח אחרת היתה עם מהר"ם שיק, גדול תלמידי רמ"ס. הוא סבר, כי "כבר מצינו גדולי חכמינו ז"ל שאמרו: 'דברים שאמרנו טעות הן בדינו', ו'שגגה יצא מלפני השליט' וכדומה. ואני ידעתי, פעם הטעה אחד את מרן הגאון זצ"ל ליתן לו הסכמה, ואחר כך נודע לו שהיתה שגגה בזה, וביקש ברבים 'חנוני חנוני' על השגגה שיצא ממני".⁴⁴ במקום אחר כותב מהר"ם שיק: "ידעתי שמרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל נתן הסכמה לאיש אחד שהטעה אותו במכתבים, ואחר שנודע לו כי שגגה יצאה מידו פרסם ברבים ובכתב וביקש: חנוני חנוני".⁴⁵

וכן כתב ר' נפתלי בן הגאון ר' מרדכי בנעט: "ומי לא ידע מהמכתב הסכמה אשר נתן מרוב טובו וחסדו אל האדון פינר מברלין... בחשבו עליו בתמימות לבו... שהוא ראוי לכך ושגם תצמח לנו טובה מזה, בהיות שעי"ז יהיה הלמוד בגמרא יותר נקל. ועכ"ז אחר שנתוודע לרבינו משה טעותו בעניין זה על ידי מה שנתעורר שוב מפי חכמי ישראל על התכלית רעה אשר תוכל להוולד מזה בבחינות שונות היפך מאשר דימה הוא בנפשו, הודה בגלוי לעיני כל עדת ישראל את שגגתו ובענותנותו הגדולה לא בוש מלאמר בפרהסיא... כי חטא מלפנים...".⁴⁶

נמצאת למד מכאן, שאדרבה, בעיני תלמידי רמ"ס הקרובים המעשה ילמד להועיל, שרובם לא בוש להודות בטעותו. וממנו נלמד לקח לדורות לקבל שכר על הפרישה ועל דרישת הפרישה.

43 נימוקי אורח חיים, סי' רמג. רח"א שפירא, שהיה ידוע בעינו החדה וביקורתו החריפה, הרבה לבקר את 'אגרות סופרים' בטענות שרבים מן המכתבים שבו מזוייפים, אבל במשך השנים נמצאו רבים מן המכתבים המקוריים. לגבי עצם העניין, כבר היו דברים מעולם שגדולי הונגריה התירו לעצמם לערער על שמועות שנופצו בשם רמ"ס בטענה ששקר ענו בו, אבל למפרע נתברר שאמת נכון הדבר. לדוגמה בעלמא, ר' אלעזר הורוויץ מביא בשו"ת יד אלעזר פסק בשם רמ"ס בעניין מציצה שלא בפה, וכבר השיגו עליו מהר"ם שיק ורח"ה מנהימהו בעל שו"ת עין הבדולח, שניהם מגדולי תלמידי רמ"ס, והדברים מפורסמים. אך לאחרונה נתגלה עצם כתב ידו של רמ"ס. דרך אגב, באוסף הפרטי שברשותי נמצא עצם כתב ידו של ר"א הורוויץ, בו הוא מעתיק את נוסח השאלה ששיגר לרמ"ס ובצדה התשובה שקיבל ממנו.

44 שו"ת מהר"ם שיק, חלק או"ח, סי' שו. גרינוולד כותב שדברי מהר"ם שיק נסבו על הסכמת רמ"ס לספר 'מוסדות תבל' מאת ר' דוד כ"ץ ראב"ד אוהל, ורמ"ס חזר בו בגלל שהנ"ל הסכים לבית המדרש לרבנים. גרינוולד מסתמך על שו"ת רשב"ן, ואינו נכון כלל; רמ"ס לא העניק הסכמה לספר הנ"ל אלא מכתב ברכה אישי, והמכתב נדפס באותו ספר! והרי ר"ש סופר כותב שראה אותה הסכמה (ראה לעיל סוף הערה 17) והיא מכוונת לר"ר פינר ולא לר"ד כ"ץ. יתירה מזו, מהר"ם שיק משתמש במליצה 'חנוני חנוני', והרי גרינוולד עצמו מביא נוסח הכרזת נגד ד"ר פינר שהתחלתו במליצה זו.

45 שם, סי' שז. כוונת מהר"ם שיק היא לפרשת ד"ר פינר. ראה: הקדמת רי"נ שטערן לספר חתם סופר על התורה, חלק במדבר, ירושלים תש"כ, עמ' ח, סוף הערה ד.

46 ראה במקור שצוין לעיל הערה 30.